หนังสือ
ว่าด้วยอำนาจผี และ ผีหลอก

หนังสือ

ว่าด้วยอำนาจผี แลผีหลอก

จำหน่ายในการพระศพ
พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์
งานพระเมรุท้องสนามหลวง
รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๘

ตีพิมพ์ โรงพิมพ์หลวง
ในพระบรมมหาราชวัง
๑๐๐๐ ฉบับ

๑๕๑๑๗

แจ้งความ

หนังสือเรื่องซึ่งพรรณาต่อไปนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าศิริเสาวภางค์ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในปีชวด
สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๐ ยังมิได้แพร่หลาย ข้าพเจ้า
จึงนำมาลงพิมพ์ ช่วยในการพระศพน้องชายที่รักของ
ข้าพเจ้า ซึ่งมีพระนามปรากฏข้างต้นนั้น ๑๐๐๐ ฉบับ
เพื่อเปนของแจก สำหรับเปนเครื่องรลึกถึงเธอสืบไปสิ้น
กาลนาน

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์

ว่าด้วยอำนาจผี
แลผีหลอก

นามศัพท์อย่างหนึ่ง คนทั้งปวงเรียกว่าผี ว่าผีนั้น
เปนที่น่าอัศจรรย์นัก แต่ในที่นี้จะแยก คำที่เรียกว่าผี
ฤๅสิ่งที่เปนผีนั้นเสียก่อน เรียกผี ๒ อย่าง คือผีตัว
ผีไม่เห็นตัว ผีมีตัวได้แก่ทรากศพ คนที่ทำลายขันธ์
นั้นอย่าง ๑ ผีไม่มีตัวได้แก่ผีต่าง ๆ คือผีเรือนผีข้าผี
โขมดผีอะไร ๆ ไม่เห็นตัวที่กลัวกันนั้นแล เจ้าผีที่มีตาม
ศาลซึ่งเรียกว่าเทพารักษ์ ฤๅเทวดานพเคราะห์อะไร ๆ
ทั้งหมดนี้ควรนับว่าผีไม่เห็นตัว เพราะไม่ใคร่จะมีใคร
เห็นได้ในที่ประชุมชนมาก ๆ นั้นจึงเรียกว่าผีไม่เห็นตัว
อีกอย่าง ๑

ผีทั้ง ๒ อย่างนี้มักมีในถ้อยคำของคนทุกภาษา ทุกสาสนา เปนที่นับถือบ้าง กลัวบ้าง มีอาการต่าง ๆ ประเพศต่าง ๆ จะได้อธิบายในภายหลัง แต่ชาติใดจะนับถือเชื่อฟังในเรื่องผียิ่งกว่า ชาติจีนต่าง ๆ แลลาวพุงขาวพุงดำ ซึ่งเปนชาติที่ตั้งอยู่ในทิศตวันออก แลทิศเหนือของเมืองเรานั้นเปนไม่มี

แต่ถึงอย่างไรก็ดี คงมีคนที่ไม่เชื่อถือผีไม่กลัวผีนั้นเปนอยู่แทบทุกชาติเหมือนกัน แต่คนที่ไม่เชื่อผีนั้นเปนคนที่ได้เล่าเรียนทางพุทธสาสนา ได้พิจารณาการทุกขังอนิจจังอนัตตา แบ่งขันธ์แบ่งธาตุบ้าง เปนคนที่ได้เล่าเรียนตามนักปราชญ์เบื้องอัยฎงคตได้เห็นการใดก็พิจารณาลเอียดแล้วจึงเชื่อนั้นบ้าง รวมความลงแล้วคนพวกใดที่ได้มีปัญญาตรองลเอียดในการทุกอย่าง แลมีสติที่จะวิจารณให้เห็นแน่แท้แล้วก็ไม่ใคร่จะเชื่อถือในเรื่องผีนักยกไว้แต่คนที่เชื่อแต่คำเล่าลือต่าง ๆ คำ

บุราณ ๆ แล้วไม่ตรองด้วยปัญญาตน ไม่พิจารณาให้
ลเอียดแล้ว มักจะเชื่อเรื่องผีนั้นโดยมาก
อำนาจผีแลประเภทผีที่คนกลัวนั้นมีอาการอย่างไร
เล่า เราก็ได้เห็นหลายประการ คือผีบางจำพวกที่เปน
เจ้าตามศาล ซึ่งเรียกเทพารักษ์ มีคนไทยแลจีนลาว
นับถือบนบานนั้นอย่าง ๑ ผีอย่างนี้บางทีมีคนทรงเข้าทำ
การเปนผีนั้นเข้าทรงตัวรับทำนายทายทักรับบนบานต่าง ๆ
บ้าง เปนแต่คนไปบนบานอธิฐานตามปราถนาบ้าง ผี
อย่างนี้มีศาลใหญ่ที่คนลงเงินทองทำมากมีถมไป บางที
การที่บนก็สำเร็จปราถนา บางทีก็ไม่สำเร็จ ที่สำเร็จก็
นับถือแก้บนบานแลเล่าลือไป ถ้าไม่สำเร็จแล้วก็มีคำแก้
ว่าท่านไม่โปรดบ้างท่านไม่รับบ้างดังนี้ ฤๅบางทีก็ทำลม
ไปมิได้มีใครสงไสยว่าการที่สำเร็จปราถนานั้น จะเปน
ด้วยคราวที่ตนจะได้เองนั้นบ้างเลย เปรียบเหมือนคนหนี
ไป ก็ไปบนเจ้าให้จับตัว ถ้าตามจับได้แล้วก็ว่าเจ้าช่วย

จับ ถ้าจับไม่ได้ก็เลย ๆ ลืมไปดังนี้โดยมาก หาคนที่พิจารณาการละเอียด แล้วถึงเชื่อนั้นได้โดยยาก จึงเปนช่องให้คนที่เปนแม่มดคนทรงหากินด้วยอุบายอันโกงได้ เหมือนหนึ่งจนทศังศาลเจ้าใหญ่ ๆ เปนต้นมีความเชื่อถือในถ้อยคำของคนทรง แลอิฐานบนบานเปนสรณเปนที่พึ่งจริง ๆ มีเปนอันมาก เมื่อถึงคราวทำบุญก็ออกเงินทองนักหนา ดูเขาไม่เปนที่สงไสยเลย เหตุที่เปนดังนี้ก็เพราะความเชื่อที่เกิดมาแต่คนโง่ฤาษิตามารดาก่อน ส่วนบุตรนั้นถึงจะฉลาดเฉลียวอย่างไรก็ดี ก็ไม่มีความเฉลียวในเรื่องนี้เลย เพราะความถือมั่นตามกันมา จนทำให้คนที่มีปัญญาอยู่บ้างพลอยเห็นตามว่าถ้าไม่จริงที่ไหนจะออกเงินทำบุญทำศาลเปนนักเปนหนาดังนี้ มิหนำแต่จีนคนไทยก็เชื่อเปนอันมาก ถ้าจะพิจารณาสักหน่อยก็จะเห็นได้ว่า ความจริงอย่างไร คือข้าพเจ้าขึ้นไปเที่ยวที่พระราชวังบางปอิน ได้เห็นศาล

หอสมุดกลาง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงสร้างขึ้นแล้ว
หล่อเทวะรูปไว้องค์หนึ่ง สมมตว่ารูปพระเจ้าปราสาท
ทอง ตามที่มีศาลอยู่แต่เดิมในเกาะนั้นแลเปนที่นับถือ
ของคนบางคนในหมู่นั้น เพราะพระเจ้าอยู่หัวปราสาท
ทอง เมื่อเสด็จดำรงศิริราชสมบัติในกรุงเทพทวาราวดี
อยู่นั้น ได้เสด็จพระราชดำเนินลงมาประพาศเกาะบาง
ปอิน แลได้ทรงสร้างพระราชนิเวศน์สถานไว้ในที่นั้น
เหมือนกัน แต่ที่ศาลนั้นมีจีนรักษาอยู่เรียกว่าเฮียกง
แลมีคนทรงเจ้าปราสาททองด้วย เมื่อใครจะไปให้
ทำนายแล้วเสียอัฐิให้เฮียกง แล้วสั่นตัวออกมาเปน
หนังสือจีน มีใบทำนายทายอย่างจีน คือใช้คำที่เกียว
ด้วยมังกรบ้างปลาตะเพียนบ้าง เมื่อเวลาเจ้าเข้าทรงก็
พูดเปนภาษาจีน ตามภาษาของคนทรงนั้นเอง พูดไทย
หาได้ไม่ ต้องมีจีนเปนล่ามคอยแปล การเพียงเท่านี้ก็
พอเปนที่แลเห็นได้ขัน ๆ ด้วยพระเจ้าพ่อปราสาททอง

ซึ่งเปนชื่อของเทพารักษ์ที่ตำบลนั้นใคร ๆ ก็ย่อมจะรู้ว่า
เลงเอาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง เพราะเหตุที่
พรรณามาแล้ว เหตุไฉนจะทำนายทายทักอันใด ก็ต้อง
เปนคำจีนพูดก็ภาษาจีน เราไม่เคยได้ยินเลยว่าเจ้า
พระยากระลาโหมสุริยวงษ์ ซึ่งเสด็จดำรงราชสมบัติ
ปรากฏพระนามว่าพระเจ้าปราสาททองนั้น จะได้เปน
เชื้อสายจีนฤๅได้ไปเมืองจีนแต่ต้นจนสวรรคต ก็เหตุ
ใดเล่าจึงไม่พูดไทย กลับกลายเปนจีนไป ขอให้
พิจารณาดูจะเห็นได้ว่าเห็นอย่างใด ยังมีเหตุที่จะแก้ไข
ได้ในเรื่องเจ้าผีศาจน้อยมาก แต่เรามีโอกาสที่จะพูด
เรื่องผีอย่างอื่นต่อไปอีก

ผีบ้าอีกอย่าง ๑ ก็น่าอัศจรรย์อยู่ คือบ้าใด เขาใด
ถ้าใด ที่คนไม่ใคร่ไปได้เพราะมีไข้เจ็บมากอย่างนี้ ก็
มักว่าผีบ้าร้ายเข้าบ้าร้ายใครไปก็ทำให้เจ็บไข้ไปนาน ๆ
ฤๅตายก็มีแต่มักจะเปนเหตุในระดูฝนเสียโดยมาก บาง

ป่าจึงจะเปนทั้งน่าฝนน่าแล้ง แต่ป่านั้นก็เปนป่าดิบคือไฟ
ไม่ไหม้ เมื่อคิดดูแล้วก็ไม่น่าจะเห็นเปนผีสางอะไรเลย
ด้วยป่าทึมไข้ในเวลาฝนฤาป่าดิบมีไข้เจ็บเสมอนั้น คง
อาไศรยพื้นแผ่นดินชุ่มเย็นกไม่ปรกติ แลต้นไม้ใบยา
ทึมพิศเบื่อเมา เหตุที่เมามีชุกชุมแลมีพิศแร่ต่าง ๆ
เมื่อคนเข้าไปในที่เหล่านั้นถูกไอของทึมพิศ จึงให้เปน
ไข้ไปได้ เหมือนหนึ่งในระดูฝนฤาระดูน้ำค้างก็ดี ถ้า
ใครออกไปนั่งตากน้ำค้างมักเปนหวัด เพราะเหตุที่น้ำ
ค้างมีพิศเย็นถูกสมองทำให้เสมหะในสมองหนาวละลาย
ไปฉันใด ของทึมพิศคงอบรมร่างกายคนให้เปนไข้ดุจ
กันเปนแน่ ครั้นเมื่อสิ้นระดูฝนแล้วไฟไหม้ป่าเผาสิ่งที่
มีพิศหมดไป เพราะของทึมพิศนั้นเปนแต่ไม้เถาไม้
เล็ก ๆ เปนพื้น แลที่แผ่นดินนั้นแห้งลง แร่ใต้ดินก็
มิได้กำเริบขึ้น ไข้จึงสิ้นไป ป่าใดที่เปนป่าดิบไฟไม่ไหม้
จึงมีไม้มีพิศ แลแร่กำเริบเสมออยู่ ไข้จึงไม่มีเวลา

หยุด ความข้อนี้เห็นว่าเปนของมีพยานแน่นอนที่นักปราชญ์ได้ตรวจแล้วโดยแน่แท้ แต่ที่ว่าเปนด้วยอำนาจผีนี้เราไม่สามารถจะเห็นได้ ถ้าเปนด้วยอำนาจผีแล้วเหตุใดสิ้นระดูฝนแล้วจึ่งหายไปไม่มีไข้เจ็บ ฤาผีสางจะหนีไปอยู่ในที่ใด ไม่ตริตรองให้ลเอียดเลย ถ้าพิจารณาแล้วก็คงเห็นได้ว่าเปนเพราะเหตุใด

ผีโขมดอีกอย่าง ๑ เปนดวงแดง ๆ เหมือนดวงไฟอยู่ในกลางทุ่งเมื่อเวลาเรือเดินไปมา ถ้าเรือหลงทางไปในกลางทุ่งก็หมายว่าไฟบ้านคนฤาไฟเรือก็ตามไป ดวงนั้นบางทีหายไปแล้วเกิดขึ้นที่อื่นอีก ตามไปเท่าใดก็ไม่พบเรือพบบ้านดังนี้ก็ว่าผีโขมดล่อหลอกให้หลง การเรื่องนี้เราเห็นว่าจะไม่เปนผีโขมดดังคนบางจำพวกเล่าลือกันนั้นเลย คงเปนด้วยแม่แร่อันใดที่มีรัศมีได้เหมือนแร่สุพรรณถัน แร่ฟอสเฟรดเปนต้น ฤาบางทีน้ำในทุ่งขังอยู่ในที่เดียวเน่าเข้าก็อาจที่จะให้เกิดสิเกิดไอได้ ถุงน้ำ

ในทเลเมื่อเราโยนสิ่งของไปฤๅกวนเข้าเปนพรายสว่างได้ เพราะน้ำในทเลขังอยู่มีรศเค็มงวดจึงเปนพรายได้ฉันใดก็เห็นจะเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าพรายน้ำที่เปนแสงสว่างขึ้นในกลางทเลแลขนเรือที่เดินในทเลแล้วมีพยุเรือถึงอับปางก็มี เขาเรียกว่าผีพรายเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่ผีเปนแน่แท้แล้ว เปนด้วยแร่ฤๅอันใดที่มีพิศมีไออยู่ใต้น้ำเปนแน่ เราได้พบเรื่องผีโขมดผีพรายน้ำนี้ ในหนังสือกิจจานุกิจที่เจ้าคุณทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี ตกแต่งไว้อธิบายให้เห็นจริงได้ เราได้ยกมาไว้ดังนี้ "ที่เห็นเปนดวงไปในพื้นแผ่นดินแลหลังน้ำสูงศอกหนึ่งบ้างสองศอกบ้างเขาเรียกว่าผีโขมดผีกระสือ ที่เปนดวงไฟไปติดบนยอดเสากะโดงเรือในทเล เรียกว่าพรายน้ำนั้นเขาได้ตรวจทดลองแล้ว ผีโขมดผีกระสือเปนด้วยของโสโครกเน่าในแผ่นดิน ฤๅน้ำเน่าในท้องทุ่งจึงปรากฏเปนดวง ๆ ไป ไปก็ไม่สูงพอกำลังไอน้ำไอดินขับเท่าใดก็เปนเพียง

นั้น ท่ว่าปลาเน่าก็มีเรืองเหมือนผีโขมดผีกระสือ ท่ว่าเปนดวงไฟติดอยู่ที่ของสูง ๆ ว่าเทวดาสำแดงให้ปรากฏก็พวกที่เขาถือว่าเทวดาไม่มี เขาก็ว่าธาตุไฟมีอยู่ที่นั้นเอง ท่ว่าพรายน้ำนั้นพวกถือผีก็ว่าผีในทเลมาทำร้ายเขาก็เอาขนเบ็ดขนไก่เผา เอาเข้าสารกับเกลือกับของโสโครกสาดไป บางทีเศกน้ำมนต์ประพรมก็หายได้ เรืองนี้ต่อเรือถูกพยุมีดฝนตกจึงเปน ถ้าเปนแล้วเรือแล่นไปไม่ได้เหมือนอะไร ๆ ดูดเหนี่ยวอยู่ ถ้าอากาศปรกติก็ไม่มี พวกที่เขาไม่ถือผีเขาก็ว่าเกิดเพราะอากาศ ร้อนนักเย็นนัก กระทบกันเข้าจึงเกิดเปนพราย ๆ ขึ้นมา แต่ใต้น้ำก่อนแล้วผุดขึ้นจับบนหลังน้ำแดงสว่างไป หลาย ๆ เส้น ถ้าถูกเรือก็ขึ้นจับอยู่บนเสาบ้างบ่ลายเพลาบ้าง บางทีขึ้นตามข้างเรือ จนดาดฟ้าเปนเลือกลนเหมือนน้ำคาวปลา มีรัศมีเหมือนหิ่งห้อย เรือจะแล่นไปก็ดูดไว้ ถ้าเปนดังนั้นก็มีลมใหญ่ฝนใหญ่ ความข้อนพวกถือยีศาจก็แก้

ทางยีศาจ ก็หายบ้างไม่หายบ้างเรื่อยมาไปก็มี พวกที่ไม่ถือผีเขาก็ไม่แก้สิ่งไรก็รอดไปได้เหมือนกัน" ได้ความในหนังสือกิจจานุกิจชัดเปนพยานอีกดังนี้ก็ควรเห็นได้ว่าไม่ได้เปนทางผียีศาจเลย เราได้อุสาหสืบค้นหาในเรื่องนี้ เพื่อจะเอาความจริงได้พบหนังสือฉบับ ๑ ซึ่งนักปราชญ์ยุโรปได้ตรวจค้นในเรื่องนี้ ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจธาธารทรงแปลไว้แลทรงเพิ่มเติมบ้าง มีความดังนี้ "แสงสว่างอันเกิดขึ้นเองโดยธรรมดา ซึ่งคนสมมุติเรียกว่าผีโขมดผีกระสือ มีอาการเปนดวงไฟเห็นในเวลากลางคืนในที่แผ่นดินและชื้น แลที่เปนบึงเปนหนองฤาเว้จฤาบ่าชัฏ ที่โสโครกต่าง ๆ เปนต้น บางทีแสงสว่างนี้เดินไปได้ คล้ายกับคนเดินถือไต้ถือโคมแลเห็นเปนดวงเดียวบ้าง หลายดวงด้วยกันเต้นอยู่เปนหมู่ ๆ เหมือนกับคนถือไฟสองคนสามคนโดดเต้นเล่นการสนุกนี้อยู่นั้นก็มีบ้าง บางที

ในเวลากลางคืนมืดสงัด ดูแต่ไกลก็เหมือนแสงไฟในหมู่บ้านที่ไกลเคียง คนเดินทางเวลากลางคืนมักหลงสำคัญว่าหมู่บ้าน เดินตามไปจนลงหนองลงบึงหาทางกลับมาไม่ได้จนรุ่งสว่าง การที่ล่อลวงทำให้คนหลงได้เช่นนี้ เปนของลึกลับที่จะคิดค้นหาต้นเหตุตัวจริงได้โดยยาก คนที่ไม่ตรึตรองจึงลงเอาว่าเปนด้วยอำนาจภูตผีศาจสมมติเรียกผีโขมดผีกระสือ ที่เมืองสกอตแลนด์ชาวบ้านนอกเรียกผีโขมดนี้ ว่าเอลพ์ แคนเดอลช แลถือกันว่าถ้าเห็นปรากฏที่บ้านเรือนใครแล้ว ก็เปนลางบอกเหตุร้ายว่าคนในบ้านนั้นจะตาย แลคนทั้งปวงเชื่อถือกันโดยมากว่าผีโขมดผีกระสือนั้น ถ้าใครกล้าหาญติดตามไล่ไปแล้ว ก็เดินหนีไปได้เหมือนกับคน ความเข้าใจเช่นนี้ก็สมกับคำให้การของผู้ที่ได้สังเกตบ้าง แลที่ไม่ต้องกันก็มีบ้าง

ข้อความต่อไปนี้ เปนคำของมิสเตอร์ เบลซอน

ซึ่งเปนผู้ได้ตั้งใจสังเกตตรวจตรา คอยจับผีโขมด
ผีกระสือยกเอามาเปนอุทาหรณ์ พอให้ท่านทั้งปวง
สังเกตดูเรื่องราว ที่เขาได้สอบสวนทดลองนั้นทราบ
ได้โดยลเอียด

“ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เห็นผีโขมดนั้น คือในที่
ลุ่มระหว่างบ้ากอบริตร์ที่นิวมาร์ก ที่ลุ่มนี้ลึกลงไปใน
พื้นดินที่เปนใบไม้เน่า แลทรายกับโคลนปนกัน กับมี
ธาตุเหล็กธาตุแมกมิเซีย แลปูนรคนอยู่ที่พื้นลุ่มนั้น
เปนหนองมีน้ำอยู่บ้าง น้ำนั้นเปนฝ้าเหมือนสนิมเหล็ก
เปนสีต่าง ๆ คล้ายรุ้งลอยเปนทาง ๆ ในกลางวันมีฟอง
ผุดขึ้นมาเหมือนฟองซ่าบู่ ครั้นเวลากลางคืนแลแต่
ไกลเปนดวงไฟสีเขียวลอยขึ้นมาจากน้ำเต้นอยู่บนพื้นน้ำ
ข้าพเจ้ามีความสงไสยว่า แสงสว่างนั้นคงจะมีเหตุเกี่ยว
ข้องกันอย่างไร กับฟองที่เห็นเมื่อกลางวันนั้นเปนแน่
ข้าพเจ้าจึงหมายที่ฟองน้ำนั้นไว้แต่ในกลางวัน ครั้นค่ำ

ลงข้าพเจ้าไปนั่งตรวจดูอยู่ พอข้าพเจ้าไปถึงก็ได้เห็น
แสงเปลวเปนสีเขียว ๆ แดง ๆ ตรงฟองน้ำนั้น เหมือน
ที่คาดคเนไว้เปนที่ยินดีมาก แลมิได้มีความครั่นคร้าม
ในการที่จะเข้าไปตรวจดูให้ใกล้ แต่ครั้นเดินเข้าไปจะ
ใกล้ถึงที่ซึ่งหมายไว้ เปลวนั้นเดินหนีไปเสียจากที่
ข้าพเจ้าไล่ตามไป ก็หายสูญไปกับตา การที่จะตรวจ
ตราดูให้ลเอียดนั้นก็ไม่สำเร็จวันหลังต่อ ๆ มาอีกก็พ้นเอน
มิฝนตกหนักอากาศชื้นแฉะไป ข้าพเจ้าจึงต้องจำใจงด
การที่จะตรวจดูให้ลเอียดต่อไปนั้นเสีย แต่มีเวลาว่าง
เปล่าอยู่ พอตริตรองหาเหตุธรรมดาของผีโขมดที่เห็น
อยู่นั้นได้ ข้าพเจ้านึกเห็นว่าการที่เดินเข้าไปนั้น ลม
อากาศที่จะไหวกระเพื่อม พัดเอาเปลวแก๊สที่เปนแสง
สว่างเคลื่อนที่ไปเสีย แลข้าพเจ้าจำได้เปนแน่ว่าเมื่อ
เปลวแก๊สจะดับนั้น มีสีคล้ำเข้าทีละน้อย ๆ ก่อนแล้ว
จึงดับหายไป เพราะเหตุดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจตกลง

เปนแน่ว่า ลมแก๊ดที่สว่างเปนเปลวอยู่นั้น คงจะ
อาไศรยเกิดแต่ฟองน้ำซึ่งเห็นในกลางวันนั้นเอง แล
เห็นว่าถ้าแก๊ดอย่างนี้ติดไฟครั้งหนึ่งแล้ว คงจะมีแสง
สว่างเปนเปลวอยู่ตลอดไปได้ทั้งกลางวันกลางคืน เว้น
ไว้เสียแต่จะมีเหตุขวางในอากาศ เปนต้นว่ามีลมพัด
แรงพาให้ดับไปเสีย แต่แสงสว่างนี้ซีดอ่อนจึงไม่แล
เห็นได้ในกลางวัน

ครั้นแล้วต่อมาเวลาเย็นวันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปดู
ที่ฟองน้ำนั้นอีก พอเวลาจวนค่ำมืดมัวก็แลเห็นเปลว
นั้นชัดขึ้นทีละน้อย ๆ แต่แสงสว่างนั้นอยู่ข้างแดงจัด
กว่าที่เห็นแต่ก่อน เพราะเหตุดังนี้ข้าพเจ้าจึงทราบเปน
แน่ได้ประการหนึ่ง ว่าแก๊ดเช่นนี้มีแสงสว่างในเวลา
กลางวันด้วย ครั้นเมื่อข้าพเจ้าเข้าไปใกล้จะถึงเปลวนั้น
เดินเคลื่อนจากที่หนึ่งหายไปเสียอีก แต่ข้าพเจ้านึกเข้า
ใจเปนแน่ว่า ถ้าลมอากาศเงียบเปนปรกติไม่ไหวได้

แล้ว เปลวนั้นคงกลับมีแสงสว่างขึ้นดังเก่าเปนแท้ ข้าพเจ้าคิดเห็นดังนี้แล้ว จึงลองยื่นนิ้งระวังตัวไม่ไหวกาย คอยดอย่ ยัดเดียวก็แลเห็นเปลวนั้นค่อยมีแสงขึ้นแล้ว เคินใกล้เข้ามายังที่เก่าทีละน้อย ๆ ส่วนตัวข้าพเจ้ายืนอยู่ในที่ใกล้พอเออมมือถึง ข้าพเจ้าจึงเอากระดาษลองอังดูที่เปลวนั้นว่าจะติดเปนไฟได้ฤาไม่ได้ แต่ยังไม่ทันจะอังพอเขยื่อนมือเปลวนั้นก็เคินหนีหายไปเสีย ครั้นภายหลังข้าพเจ้าคิดขึ้นได้ว่า เห็นจะเปนด้วยลมหายใจของข้าพเจ้าทำให้เปลวดับไป จึงเยื่อนหน้าไปเสียทางอื่นแล้วเอาผ้าขึงกันบังลมไว้ด้วย ครั้นแสงเปลวนั้นกลับติดสว่างขึ้นอีก ข้าพเจ้าจึงลองเอากระดาษจุดดูเหมือนครั้งก่อน เมื่อเอากระดาษนั้นมาพิจารณาดูเห็นเปนรอยไหม้เตรียมอยู่แล้ว มิเปนลองน้ำเยี่ยกขึ้นอยู่ด้วย แล้วข้าพเจ้าฉีกกระดาษออกเปนเศษเล็ก ๆ เอาลองจุดดูอีก เศษกระดาษนั้นติดไฟเหมือนไฟธรรมดา

ลมแก๊สอย่างนี้มีเชื้อติดเปนไฟได้เปนแน่ไม่ต้องสงไสย
เลย มิใช่เปนแสงสว่างฟอซฟอเรศเหมือนกับที่ว่ากันนั้น
เปนแท้ แต่ทว่าจะเกิดขึ้นจากน้ำอย่างไรหนอ ข้าพเจ้า
ตริตรองอยู่ครู่หนึ่งแล้ว จึงคิดจะดับลองดูว่าจะเปน
ประการใดบ้าง จึงเดินไล่ต้อนเปลวนั้นไป เปลวนั้น
เคลื่อนที่เดินหนีไปจนพ้นที่หนองน้ำแล้วหายไป ข้าพเจ้า
คิดเห็นว่าคงจะมีไอแก๊สติดเนื่องต่อกันเปนสายอยู่ ครั้น
เคลื่อนจากที่แล้ว สายนั้นจะขาดจากกัน จึงได้ดับหาย
ไปเช่นนี้ ครั้นข้าพเจ้ายืนนิ่งเสียไม่ทันได้กี่นิ้ต เปลว
นั้นก็กลับติดสว่างขึ้นเหมือนแต่ก่อน ตรงกับฟองผุด
อยู่นั้น แต่ข้าพเจ้าไม่มีโอกาศที่จะตรวจดูให้ละเอียด
ต่อไป ว่าจะเกี่ยวข้องกับดวงอันที่อยู่ใกล้เคียงกันนั้น
อย่างไรได้ไม่ ดวงอันก็มีอกหลายดวงด้วยกันในลุ่มนั้น
ข้าพเจ้าทดลองดูเปนหลายครั้ง ก็ได้ความจริงเหมือน

กัน ครั้นจวนรุ่งเช้าเปลวนั้นก็ต่ำลง ๆ ใกล้กับพื้นดิน แล้วแสงสว่างก็มืดเข้าทีละน้อย ๆ จนสูญหายไปกับที่ ร่งขึ้นเวลาเย็นข้าพเจ้าไปที่ตำบลนั้นอีก หมายว่าจะลองจุดไฟดูตามขอบหนอง เพื่อจะให้เปลวแก๊สในหนองนั้นติดไฟขึ้น ครั้นข้าพเจ้าไปถึงที่นั้นแล้ว ก็เห็นเปลวแก๊สเสียก่อนเหมือนวันแรก แล้วเอาไต้จุดไฟเข้าไปที่ฟองน้ำที่หมายไว้ ในทันใดนั้นได้ยินเสียงประทุขึ้นเหมือนจุดดินปืน แล้วแลเห็นเปนแสงไฟติดขึ้นในหนอง กว้างประมาณ ๘ ฟุต ๙ ฟุต ๕ เหลี่ยม แล้วกลับเปนเปลวเหลืองเข้าเปนสีน้ำเงินอ่อน ๆ สูงพ้นน้ำประมาณ ๒ ฟุตครึ่งฤๅ ๓ ฟุต แล้วติดเปนแสงสว่างอยู่ แต่ไม่เปนปรกติดูวาบไปวาบมา พิจารณาตามข้อความที่กล่าวนี้เห็นได้ว่าผีโขมดผีกระสือที่คนเราสำคัญกันไปต่าง ๆ นั้นก็ไม่ใช่อื่นใกลเลยคงเกิดเพราะไอแก๊สอย่างหนึ่ง ขึ้นจากที่ดินแฉะชื้น แลที่โสโครกหนองบึงต่าง ๆ แต่ข้อที่มีแสง

สว่างนั้น เห็นจะเปนด้วยไฟฟ้าในอากาศมาสัมผัสด้วย จึงเกิดเปนดวงสว่างปรากฏขึ้นเช่นไฟดังกล่าวมานี้ ได้ความชัดขึ้นกว่าคำในหนังสือกิจจานุกิจมาก เปนพยานอันสำคัญ ควรผู้มีปัญญาจะพิจารณาให้ได้ความจริงดังกล่าวมา

ผีพุ่งใต้ที่เปนดวงไปในอากาศอย่าง ๑ นับว่าเปนของอัปมงคล ใครเห็นเปนคนเคราะห์ร้าย การที่ว่านี้ควรคิดพิจารณา เราเห็นว่าจะเปนด้วยแร่อกเหมือนมีในตำราที่นักปราชญ์ได้พิจารณาสอบสวนแล้ว ตกแต่งไว้เปนอันมาก ถึงในหนังสือกิจจานุกิจก็มีว่าเกิดด้วยแร่แลงูเขียวหางไหม้ดังคัดมาว่าไว้นั้น คำที่ว่าผีพุ่งใต้ฉุดไปมีหางเหมือนตรวจแลแสงสว่างต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้สืบสวนดูตามที่เขาเห็นมีพยานหลายอย่าง เขาว่าออกไปนอนเผารังโป๊ะปลาทูในทเลก็เห็นรัศมีฉุดไปมาเหมือนผีพุ่งใต้ แล้วก็มาหายอยู่ที่เสารัว เขาสงไสยเอาไฟ

ส่องดูก็เห็นงูเขียวหางไหม้พันอยู่นาน ๆ แล้วก็มรัศมี
ฉูดไปเขาส่องดูงหายไปดังนี้ ตรีตรองดูก็เห็นว่าจริง
ด้วยสัตว์ทั้งปวงนักปราชญ์ตรวจ ว่ามีธาตุไฟกินอยู่ในตัว
แทบทั้งนั้น งูจะมีธาตุไฟมากไปกระทบอากาศธาตุไฟเข้า
จึงบังเกิดรัศมีสว่าง ก็เรียกว่าอุกาบาตนั้น ตกลงที่ใด
กระจายเปนรัศมีนั้น มีเขาได้เอามีดเชือดมาดมดูก็เหม็น
กลิ่นสุพรรณถัน นักปราชญ์เขาว่าเป่นลมธาตุสุพรรณถัน
ขึ้นจากดินบ้าง จากภูเขาแลของสูง ๆ บ้าง จึงมรัศมี
สว่างไป แลที่ว่าความสว่างมีในว่าน ขมิ้น ไพล ราก
พุทชาติ หิงห้อย แมลงคาเรืองดังนี้ เขาว่าเปนธาตุ
อย่างหนึ่ง คำภาษาไทยไม่มีชื่อเรียก ภาษาอังกฤษ
เรียกว่าฟอสเฟรเรสกินอยู่ในนั้นจึงมีรัศมี ได้ความดังนี้
คำที่ว่าเคราะห์ร้ายที่เห็นนั้น เราก็ได้เห็นคนที่เห็นผีพุ่งใต้
มามากแล้วตัวเราก็เคยเห็นก็ไม่เห็นเคราะห์ร้ายอย่างไร
เลย ถ้าแก้ตามวิธีบุราณแล้วก็ไม่เห็นดีขึ้นอย่างไร เรา

หอสมุดกลาง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไม่เห็นแปลกปลาด การที่ว่าเปนผีนั้นคงเกิดแต่คนที่ไม่รู้ว่าเปนด้วยอะไร ๆ ก็ยักลงเปนผีทั้งสิ้น สิ่งไรที่ไม่รู้จะอธิบายอย่างไรแล้วก็ยักให้เปนผีบ้างเทวดาบ้างดังนี้เปนต้น หาใคร่พิจารณาเอาเหตุผลเหมือนนักปราชญ์ข้างตวันตกคือชาวยุโรปนั้นไม่ใคร่มี ของทั้งปวงที่ปรากฏด้วยจักษุแล้ว ถ้าพิจารณาให้แน่นอนก็คงรู้ได้ว่าเปนเพราะเหตุใด ใครอย่าเพ่อเชื่อคำที่ชักก่อนเปนดี

ผีกุมารอีกอย่าง ๑ ผีอย่างนี้คือลูกในท้องออกมาตายฤๅตายแต่ในท้อง เมื่อเปนเช่นนั้นต้องหาหมอมาขนันลงเลขลงยันต์ กันมิให้มาทำร้ายมารดา บางทีก็มิได้มีเหตุผลอย่างไร บางทีมารดามีเหตุตายไปก็ว่ากุมารแรงบ้างหมอทำไม่ลงบ้าง ความข้อนี้เปนที่น่าหัวร่อมาก ด้วยบางทีมารดาตายด้วยเลือดทำร้ายด้วยโรคนั้นเองก็ไม่มีใครโทษว่าเลือด กลับไปโทษเอาทารกดังนี้ถึงรู้แล้วว่าเปนไข้โลหิตก็ไม่หายสงไสย ความข้อนี้ก

เมื่อชาวเราได้ขนันทารกตามวิธีแล้ว เหตุไฉนบางที มารดาจึงตายบ้างหายบ้าง ก็ชาวยุโรปแลจีน ซึ่งออกลูกตายแล้วไม่ได้ขนันลงเลขลงยันต์อันใด ทำไมผีทารกจึงไม่มาทำให้มารดาตายหมดทุกผู้ทุกคนเล่า ก็เปนอย่างเช่นชาวเราเหมือนกัน คือบางทีมีไข้โลหิตเปนพิศกล้ากึ่งแก่ความตาย บางทีก็ไม่เปนอันตรายอันใด แต่ที่ไม่เปนอันตรายอันใดนั้นมากกว่ามาก ขอผู้มีปัญญาพิจารณาเอาเถิดคงเห็นความยุติธรรมในเรื่องนี้ได้เหมือนหนึ่งลาวซึ่งเชื่อถือผีอย่างยิ่งนั้น บางทีก็ตายบางทีก็หายทำไมจึงไม่ขนบานแก้ไข้ให้รอดได้เล่า เหมือนหนึ่งเวลาที่มีโรคประจุบัน คืออหิวาตกะโรคนั้น ชาวเราที่เปนชาววัดชาวเถือน งุ่มง่ามกว่าเปนเพราะผีห่าผีพรายจะต้องการผู้คนเท่านั้นเท่านี้ ครั้นเมื่อรู้แล้วก็ต่างหาเวทมนต์คาถาทำอุปเทชักธงขาวยอมแพ้ ฤาภาวนากันตัวต่าง ๆ บางทีก็ปลูกศาลเสื้นสวงพลีการ คนที่ทำ

เช่นนี้บางทีก็เปนโรคตาย บางทีก็ไม่เปนโรคก็มี ถ้าการเรองนี้เปนด้วยอำนาจผีห่าผีศาจแล้ว ก็คงเกรงกลัวเวทมนต์คาถาฤาธิ์เครื่องพลิกรรม ไม่ทำอันตรายแก่คนที่ทำดังกล่าวแล้ว ส่วนแขกฝรั่งทีมิได้มีเวทมนต์บ่นคาถาเสันสวงประการใดนั้นคงตายมากมาย นี่หาเปนเช่นนั้นไม่ คนที่ถือว่าเปนเพราะผีก็ดี ไม่ถือผีก็ดี คงเปนโรคบ้างไม่เปนบ้าง เปนแล้วก็หายบ้างตายบ้างเหมือนกันทั้งสิ้น แลเราได้ทราบในถ้อยคำของนักปราชญ์เปนอันมากว่าโรคนี้ เกิดเพราะอากาศร้อนแลด้วยของโสโครก แลเพราะกินอาหารผิดแสลง เหมือนกินน้ำกร่อยฤาโทษที่ผิดอากาศของชั่ว ๆ เปนต้น แลเปนโรคที่ติดกันได้ เมื่อเปนที่ใดก็มักจะติดต่อ ๆ กันไป ไม่ได้เปนเพราะผีห่าผีโหงอันใด เพราะฉนั้นคนที่สอาด ๆ ไม่ใคร่จะเปนโรคนี้ แลเมื่ออากาศปรกติจึงมิได้มีโรคนี้ชน

ผีกองกอยอีกอย่าง ๑ ว่ากันว่าถ้าใครไปนอนหลับที่ป่า แล้วมักมาดูดกัดเอาโลหิตที่เท้าคนนั้นตาย เรียกว่าผีกินในเรื่องนี้นักปราชญ์ชาวยโรปได้ตรวจตราสืบสวนแล้ว ได้ความชัดว่าเปนสัตว์ที่มีชีวิตร รูปคล้ายบ่างอยู่บนต้นไม้ป่ากมีพิศ สูบโลหิตในตัวคนให้ถึงความตายได้ มิใช่ผีกองกอยยังเช่นว่ากันนั้นเปนแน่แล้ว

อธิบายในเรื่องผีอื่น ๆ ก็มากแล้ว แต่เรื่องผีหลอกผีอำยังไม่ได้กล่าวเลย บัดนี้เราจะได้พูดถึงเรื่องผีหลอกผีอำเสียบ้าง ผีหลอกก็ดี ผีอำก็ดี มีเรื่องที่คนบุราณคนช่างพูด คนอวดวิชามักเล่ายืนยันต่าง ๆ จนบางทีเกือบสบดได้ว่าผีหลอกตัวอย่างนั้น ๆ แต่ในหมู่คนที่จะกล้าเล่ายืนยันจนเกือบสบดได้นี้น้อยนักน้อยหนา จะมีก็แต่คนที่ขี้นยอในการไม่กลัวผี ฤามิวิชาดีฤานับถือผีจริง ๆ น้นบ้างไม่ใคร่มากนัก แต่คนที่ได้ยินเขาเล่าแล้วเก็บมาเล่าว่าหลอกอย่างนั้นอย่างนี้ นั้นเปนอันมาก ฤา

บางทีถ้าเล่าว่าตัวถูกผีหลอกอย่างนั้น ๆ ถ้าไล่เข้าก็
มักจะเปนที่ไม่มีพยาน ถ้าไม่ได้พิจารณาการเลอียด
เปนแต่เห็นวูบวาบก็ลงว่าผีหลอก ถ้าเห็นอะไรแวมวาม
ได้ยินอะไรกุกกักตึงตัง ก็ลงเอาว่าผีหลอกนั้นแลโดย
มากทั่วไป เรื่องผีหลอกนี้มักผูกสันดานคนเรามาจำเดิม
แต่ยังเล็ก ๆ ก็เคยได้ยินผู้ใหญ่เล่ามา ก็เด็กที่มีอายุ
น้อย ๆ เช่นนั้นจะหาความพิจารณาที่ไหนได้ เมื่อได้
ยินผู้ใหญ่เล่าก็เกิดความกลัวความเชื่อมาทีเดียว ครั้น
โตขึ้นอุปาทานก็ยึดมั่นให้หวาดหวั่นตลอดมา ไม่ได้คิด
ที่จะใต่สวนเอาความจริงนั้น แลโดยมากครั้นเมื่อได้
เล่าเรียนวิชาอันใด เมื่อตอนรุ่นขึ้นก็คงต้องไปเรียนกับ
พระกับขรัว ๆ ก็มีความเชื่อในเรื่องผีนั้น จนมีคาถาแล
วิชากันผีต่าง ๆ จนคนนั้นเปนข้าเล่าเรียนตามไป ครั้น
เมื่อได้วิชาเช่นนั้นเข้าก็เลยเชื่อผีหนักขึ้น เพราะมีวิชา
แก้กันเมื่อประสบพบอันใด ก็เข้าใจว่าผีภาวนาไปทีเดียว

ดังนี้มีมาก เพราะไม่ได้เล่าเรียนในวิชาที่จะคัดค้านสอบสวนจับตัวผีให้ได้จริง ๆ เลยสักคนเดียว เหตุนี้จึงทำให้คนหลงเชื่อตาม ๆ กันไปโดยมาก ยังมีหน้ายังมีถ้อยคำของผู้ใหญ่มักห้ามปรามต่อไปอีก (คือสอนให้คนโง่เท่านั้นเอง) ว่าถ้าได้ยินอันใดกุกกักดังตังอย่าทักในเวลากลางคืนจะต้องคุณผีต้องลมเพลมพัดต่าง ๆ ตามแต่จะว่าไป จนมีบทกลอนบูราณว่า (หนึ่งได้ยินโผงเผาะเกาะกิ่งกัก คือคุณผีศาอุยาทวัยักษ์ ใครทายทักถูกพิศวิทยา) ดังนี้ เราเห็นว่าเปนสุภาสิตสำหรับสอนให้คนโง่เกือบจะไม่เปนสุภาสิตได้ เหตุทั้งปวงนี้ถ้าคนหนุ่ม ๆ ไม่เชื่อคนที่เปนผู้ใหญ่ ก็มักว่ากล่าวว่าไม่รู้จักอันใดเปนคนทลึ่งนอกครูนอกยา แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี ก็ยังอุสาหมีคนบางคนที่ไม่เชื่อผีบ้าง แต่ในเมืองเรานี้ยังไม่สู้มากนัก ถ้าคนที่ได้เล่าเรียนวิชาเปนคนตรึตรองค้นคว้าของจริงแล้วมักไม่ใคร่เชื่อ เมื่อพบ

ประสิ่งที่คนเรียกว่าผีหลอกแล้วก็ค้นคว้าหาความจริง ก็มักได้ความว่าเกิดแต่ไม่มีความวิจารณ์ให้เที่ยงแท้ก่อนนั้น แลโดยมากเราจึงสามารถที่จะกล่าวได้ว่า ถ้าผีหลอกแล้วได้พิจารณาให้แน่ก่อนที่จะกลัวฤาตกใจแล้วคงได้ความชัด เรื่องที่คนถูกผีหลอก แล้วได้พิจารณาจับเหตุได้จริงว่ามิใช่ผีนั้นมีเปนอันมาก เราจะได้ชักอุทาหรณ์มาไว้ต่อภายหลัง การที่พิจารณาย่อมไม่มีโทษ คำที่ว่าไม่ให้ทักทายที่เสียงดังเสียงก้องดังนั้นบางทีก็เปนอุบายของผู้ร้ายที่จะหลอกลวง เมื่อคนมีความกลัวจนถึงไม่ทักทายนี่ก็เปนโอกาศที่จะได้ฉกลักเข้าของได้โดยง่าย เมื่อเห็นอันใดแวบวายไม่ดูก็มีโทษดูจึงมีโทษ ฤาถ้ามีความตกใจบางทีก็จะทำให้เจ็บเปนไข้พิษไข้กาลถึงความตายได้ ด้วยความตกใจฤากลัวจนสาหัสโลหิตเปนพิศดีแตกดีเสีย มีตัวอย่างมาแล้วเปนอันมาก เมื่อเปนเหตุเช่นนั้นก็หารู้ว่าเปนเพราะตกใจเกิน

ไปไม่ กลับไปโทษว่าผีศาจทำอำนาจการร้ายไปอีก เพราะฉนั้นเราจึงตักเตือนไว้ ว่าอย่ากลัวเกินไปกว่าที่จะรู้เหตุก่อน บัดนี้เราจะได้เล่าถึงตัวเราที่เคยถูกส่งที่คล้ายกับผีหลอก

ครั้งหนึ่งเราอยู่แพที่บ้านบางยี่ขัน เรากลับจากรับราชการประมาณเวลา ๓ ยาม พอถึงแพเราก็ผลัดผ้านุ่งเพราะด้วยความร้อน เราจึงเดินออกไปหลังแพในเวลาเงียบสงัดนั้น เราได้เห็นคนยืนอยู่ข้างแพแม่ซึ่งติดกับแพเรา รูปร่างขาวผอมสูงแต่พ้นแพถึงขั้ว แต่จะนุ่งผ้าฤาไม่ได้นุ่งผ้าหาทันสังเกตไม่ ด้วยความกลัวใจหายวาบขนลุกทั้งตัวเกือบจะร้อง แต่ความตกใจมากร้องไม่ออก จะกลับหลังมา ในทันใดนั้นเรากลับกล้าขึ้นหน่อยหนึ่ง นึกว่าผีหลอกควรพิจาณาก่อน ครั้นเราแลดูอีกครั้งหนึ่ง จึงรู้ชัดว่าเงาไฟซึ่งฉายมาจากบนเรือนที่ตรงแพจอดไฟข่าวจุดไว้ในเรือนฉายมาตามช่องฝาที่ทลุ

พอเห็นเท่านั้นเรากลับมีความยินดี สนุกขึ้นในเดียวนั้น
เองเพราะว่าได้จับผีหลอกได้ จึงเรียกย่าวมาดูกหลาย
คน เพื่อจะให้เห็นเหตุที่ควรพิจารณา แลการที่กุกกัก
โครมครามนั้นกัด เราได้จับได้ว่าเป็นเพราะหนูแลนก
หลายครั้ง ยังมีคนอื่นที่เคยสังเกตในเรื่องผีนอกหลาย
เรื่อง เราขอยกมาว่าเป็นพยานเราอีก

ถ้อยคำต่อไปนี้ เป็นเรื่องที่คัดมาแต่หนังสือฉบับอัน
เรื่องผู้คิดที่จะจับผีให้รู้ว่าจริงอย่างไรดังนี้

ในครั้งก่อนชาวยุโรป มีชายผู้หนึ่งใจกล้าหาญสมัค
เข้ารับราชการเป็นทหาร เมื่อมีศึกสงครามครั้งใดก็ได้
อาษาไปหาช่องโอกาส แสดงความชอบความกล้าหาญ
ของตนให้ปรากฏทุกคราว จนมีความชอบความดีมียศ
แต่ผู้น้อยเป็นลำดับไปถึงยศเยเนอราล ในประเทศนั้น
อกเสื้อของผู้นั้นเต็มด้วยเครื่องอิศริยศ แลเหรียญ
ความชอบประกอบทั้งทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ ตามที่ได้รับ

ผลเงินเดือนเบี้ยเลี้ยงบำเหน็จรางวัลต่าง ๆ จนถึงอายุ เยเนอราลผู้นั้นล่วงเข้าใกล้ปฉิมไวย ก็ลาออกจากราชการ มีตำแหน่งยศเยเนอราลติดตัวอยู่ แลได้รับเบี้ยเลี้ยงพอสมควร

ในครั้งนั้น ชนเปนอันมากเชื่อถือว่าคนตายแล้วกลับเปนขี่ศาจมาหลอกหลอนคนเปน แลอำนาจขี่ศาจทั้งหลายอาจทำให้คนคิดคนชั่ว แลสังหารผลาญมนุษย์ได้ต่าง ๆ แต่เยเนอราลผู้นั้นหาได้มีใจเชื่อถือตามชนเปนอันมากไม่ ได้คิดเห็นไม่ อาไศรยความกล้าหาญติดอยู่ในสันดานแต่เดิมมา ครั้นมีเวลาว่างได้หยุดพักจากราชการอย่างนั้นก็ตั้งใจที่จะทดลองเรื่องผีหลอก เพื่อจะจับเหตุผลที่ยังเกิดขึ้นให้ทราบชัดปรากฏแก่คนทั้งหลาย ว่าผีหลอกแลผีทำผลให้ไม่ได้ ไม่จริงเปนต้น

ลำดับนั้นเยเนอราล จึงแสวงหาข่าวคราวเรื่องขี่ศาจทั้งปวง ครั้งหนึ่งได้ออกไปข้างนอก ได้ความจาก

ชาวบ้านเหล่านั้นว่ามีวังร้างอยู่วังหนึ่ง ในป่าใกล้บ้านมี
ยีศาจดุร้ายนัก มีคนได้ไปพบปะยีศาจหลอนหลอกต่าง ๆ
ก็มีเปนอันมาก บางคนไปทดลองแล้วก็หายไปไม่ได้กลับ
มาก็มาก ชาวบ้านมีความเกรงกลัวยีศาจในวังนั้นต้อง
จัดสิ่งของไปบวงสรวงเส้นอยู่เสมอ จึงอยู่ได้เปนศุขต่อมา

เยเนอราลผู้นั้นจึงคิดว่าเกิดมาเปนชายชาติทหารจะ
กลัวไภยอันจะมาแต่หมู่ยีศาจ แลผู้ที่จะประทุษฐร้ายนั้น
ก็มิบังควร ธรรมดาความกำเหนิดที่กล่าวว่ายีศาจนั้นจะ
มีขึ้นก็เพราะคนตาย แล้วตัวเราก็จะต้องตาย ๆ แล้ว
ก็อาจจะต้องเปนยีศาจเหมือนกัน จึงได้สอบถามหมู่
ชาวบ้าน ถึงอาการที่ยีศาจหลอกหลอนทำร้ายต่าง ๆ
รวมความดูก็เปนการพิลึกพิงกลัวยิ่งนัก แต่โดยความ
กล้าหาญของท่านเยเนอราล ผู้นั้นจึงเฉลียวใจขึ้นมาว่า
แต่เราสู้ศึกสงครามมาหลายสิบยกแล้ว ย่อมเหยียบย่ำ
เกลือกกลิ้งไปกับซากศพคนตายเปนอันมาก เหตุใดจึง

มิได้มียศาจหลอกหลอนให้ปรากฏแต่สักครั้งหนึ่ง สงไสย
วาจะเปนคนทาอุบายลอลวงตาง ๆ อยางเดียว อยากจะ
ไปทดลองให้เห็นประจักษ์แก่ตาให้จงได้ แต่การที่จะไป
ทดลองอย่างนี้ ต้องนับว่าเราต้องไปสู้ทั้งผีทั้งคน ถ้า
ฉวยว่าเปนผีจริงเราก็ต้องรบผีแต่ผู้เดียว ถ้าเปนคน
ปลอมรู้ว่าเราไม่กลัวผีจริงพวกคนเหล่านั้น ก็คงจะ
ประหารเราเหมือนคนเปนอันมากที่หายไปไม่ได้กลับมานั้น
แม้นว่าเราจะหาคนไปด้วยให้มากไหนเลย จะเห็นวิชาของ
ยีศาจปรากฏตามความประสงค์ จำเปนต้องไปตาม
ธรรมดาชาวบ้านคนเดียวสองคนเท่านั้น ถ้าเปนคนปลอม
สมทีคิดก็เสมอกับเราเข้าต่อสู้สงครามอิกครั้งหนึ่งเท่านั้น
อย่างไร ๆ ก็ดี ถือว่าเปนชายชาติทหารมิเคราะห์ดี
เคราะห์ร้ายเปนประมาณ ว่าอย่างนั้นแล้วเยเนอราล
ก็เรียกคนใช้แต่สองคน ขัดเตียงนอนไปด้วยเตียงหนึ่ง
ตรงไปยังตึกใหญ่ที่เรียกว่าวังร้างนั้น ก็ขึ้นไปยนตึกเห็น

เปนห้องเปล่าเก่า ๆ แต่มิยานประตูน่าต่างมั่นคงแข็งแรง
คือ พอจะเปนที่ป้องกันผู้คนอันสงไสยว่าจะปลอมเปนผีมา
ทำร้ายได้ พอเวลาพลบค่ำก็ได้ยินเสียงปีศาจสำแดง
เสียงคำรนร้องต่าง ๆ เยเนอราลก็พูดว่าได้ยินแต่เสียง
จะกลัวอันใด แต่คนใช้สองคนไม่อาจทนความกลัวอยู่ได้
วิ่งหนีไปเสียจากตึกนั้น เยเนอราลจะร้องเรียกเท่าใด
ก็ไม่พัง แต่เยเนอราลเห็นว่าถ้าไปตามคนทั้งสองเวลานี้
เล่า ปีศาจก็จะเห็นว่าหนี ถึงตัวเราคนเดียวก็อาจสู้คน
ได้หลายสิบ ว่าแล้วก็ตรวจผนังแลยานประตูน่าต่าง
เพดานพื้นตลอดเห็นเปนปรกติตามธรรมดาอยู่ เยเนอราล
จึงปิดประตูลั่นกลอนน่าต่างตลอดหมดทั่วทุกแห่ง ตั้งใจ
ว่าจะรอดูปีศาจมาหลอนหลอกจนดึกประมาณ ๗ ทุ่มเศษ
ก็ไม่เห็นมีปีศาจมาหลอก เยเนอราลจึงนึกว่าชนเปน
อันมากมากลัวเกรงปีศาจด้วยเหตุไร เห็นว่าไม่มีปีศาจ

แน่แล้ว เยเนอราลก็คิดจะนอนแต่มีความหวาดหวั่นมั่นใจอยู่ แต่ว่าจะเปนคนปลอมอย่างเดียว เยเนอราลไม่ไว้ใจจึงได้หยิบปืนโก ๖ นัดมาประจุส์ตันครบบริบูรณ์วางไว้ที่ข้างที่นอนแล้วก็นอนหลับไป

ประมาณครู่หนึ่ง มีเสียงโด่งดังคำรามเสทือนทั่วไปในห้อง ท่านเยเนอราลตกใจตื่นผุดลุกขึ้นจับปืนโก ก็แลเห็นยีศาจยืนอยู่ปลายตีนเตียง มีรูปร่างพิลึกพิงกลัวยิ่งนัก เยเนอราลมีสติอันดีไม่ครั่นคร้าม ถามว่านี่ฤายีศาจ ในเวลานั้นยีศาจก็สำแดงอาการกิริยาต่าง ๆ มีทำเปนตัวสูงแลเตี้ยหัวหกหัวย้อยกันต่าง ๆ เปนต้น เยเนอราลไม่มีความครั่นคร้ามคอยดูเชิงยีศาจอยู่ ยีศาจเห็นเยเนอราลไม่กลัวก็ตรงเข้ามาจับข้อเท้าเยเนอราลลากไปจากเตียง เยเนอราลเห็นมือยีศาจนั้นเย็นเหมือนน้ำแข็งผิดปรกติมนุษย์ก็หนักใจแต่อาไศรย์ความกล้าหาญของเยเนอราลนั้น จึงทลึงยืนขึ้นพูดว่า กูไม่กลัวยีศาจเอง

เปนคนแกล้งทำฤาไม่รับเสียดี ๆ จะยิงด้วยบ้านี้ บีศาจ
ก็ทำสิงหนาทต่าง ๆ เหมือนว่าจะประหารเยเนอราลเสีย
ให้ถึงแก่ชีวิตร์ เยเนอราลเห็นว่าไม่เปนการแน่แล้ว
จึงยิงบั้นโกไปที่บีศาจ ๆ ก็จับลูกบั้นที่เยเนอราลยิงไปนั้น
โยนทิ้งมาให้เยเนอราล ๆ โกรธยิ่งนักยิงบั้นไปอีกจน
ครบ ๖ นัด บีศาจก็ขว้างลูกกระสุนที่ยิงไปนั้นกลับมา
ที่เยเนอราลอีกทุกที เยเนอราลตรวจดูเห็นลูกบั้นกลับ
มาได้อย่างนั้น ก็เห็นว่าถ้าคนคงต้องตาย แลที่ไหนจะ
จับลูกบั้นขว้างมาได้ เมื่อเยเนอราลรู้ว่าเปนผีอย่างนี้แล้ว
ยังไม่มีความครั่นคร้ามอย่างใดเลย จึงพูดกับบีศาจว่า
ถ้าเรารู้ว่าตัวเปนผีแน่อย่างนี้แล้ว เราก็คลายความวิตก
เราไม่ต้องสู้รบรักษาตัวอันใดต่อไป ตัวเราก็ต้องตาย
เหมือนกันกับตัวเจ้า ว่าแล้วเยเนอราลก็ทำเปนลงนอน
เสียบนเตียงตามเดิม ฝ่ายบีศาจเห็นว่าเยเนอราลไม่
กลัวเกรงอำนาจตัวแน่แล้ว จึงอยากจะลองใจเยเนอราล

ให้หมดวิชาของตัว ก็ตรงเข้าขุงหูเยเนอราลลุกขึ้นจาก
ที่นอน เยเนอราลก็ยอมลุกขึ้นโดยดี ขี้ศาจก็เอาผ้าผูกตา
เยเนอราลแล้วขุงวกเวียนไปต่าง ๆ มิเสียงคำรนคำราม
ก้องไปในเวลานั้น เยเนอราลเดินไปโดยปรกติ พอ
ขี้ศาจแก้ผ้าผูกตาเยเนอราลออก เยเนอราลเหลือบไป
เห็นฝูงขี้ศาจเปนอันมาก มีอธิบดีนั่งอยู่เหนือที่สูงสำแดง
เดชอิทธิฤทธิต่าง ๆ เพื่อจะให้เยเนอราลมีความเกรง
กลัว เยเนอราลก็ไม่ครั่นคร้าม หมู่ขี้ศาจหมดวิชาอาคม
แล้วคิดจะฆ่าเสีย ก็มีความกรุณารักน้ำใจความกล้า
หาญของเยเนอราลนั้น จึงซักถามชื่อเสียงแลบ้านที่อยู่
ท่านเยเนอราลผู้นั้น แล้วก็ผูกตาเยเนอราลขุงเดินวกเวียน
กลับออกไปส่งเสียนอกตึกแล้วขี้ศาจก็หายไป เวลานั้น
พอเปนเวลาสว่างเยเนอราลกลับขึ้นไปตรวจดูบนตึกอีก
ก็เห็นประตูน่าต่างล้นกลอนอยู่ เยเนอราลก็พังประตู
เข้าไปในห้องเดิมนั้นไม่เห็นมีอะไร มีเตียงนอนของ

เยเนอราลที่ยกเข้าไปไว้ น่าต่างประตูที่เยเนอราลยึดไว้ก็ยังเปนปรกติอยู่ เยเนอราลมิความสงไสยแต่ความเห็นยังคงอยู่ว่าจะเปนคนอย่างเดียว คิดจะขับความจริงให้จงได้

ภายหลังเยเนอราลไปแจ้งความแก่เจ้าพนักงาน แลขอรับอาษาทำอันตรายยักษาจในตึกนั้นพินาศไปจนได้ ถึงศัพท์ทราบไปถึงพวกยักษาจทั้งหลายรู้สึกตัวกลัวความผิดแลเห็นฤทธิความกล้าหาญของท่านเยเนอราลผู้นั้น จึงได้แต่งให้นายพวกยักษาจไปหาท่านเยเนอราลผู้นั้น รับผิดรับชอบแลแจ้งความด้วยว่าพวกผีทั้งหลายนั้นเปนคนทั้งสิ้น ท่านเยเนอราลจึงได้ซักถามถึงข้อความที่แปลกประหลาดต่าง ๆ ที่น่าเชื่อสมควรจะเปนวิชายักษาจนั้นต่อไป ได้ความว่าที่ตึกนั้นได้ทำน่าต่างพรางไว้ให้เลือนให้คนเข้าออกได้มิให้คนทั้งปวงสงไสยว่ามีช่องเข้าออก รูปร่างยักษามิวิปริตต่าง ๆ ก็ได้ทำกลไกใช้ลวดเปน

สปริงให้สูงต่ำได้เปนต้น อาการกิริยาที่ห้อยหัวหกหาง
อันใดเหล่านั้น ก็อาไศรยความผีกฝนโดยธรรมดา
เสียงคำรนคำราม ก็ได้ ใช้เสียงพวกตนทั้งหลายแล
เครื่องต่เครื่องทำต่าง ๆ แลมือบีศาจที่เย็นเหมือน
น้ำแข็งนั้น ก็ได้ ใช้ถุงมือหนังมือน้ำแข็งข้างใน มิยนต์
ใยที่จะให้จับต้องได้ ส่วนขันที่ท่านเยเนอราลยิงไม่ตาย
นั้น เปนข้อสำคัญเมื่อท่านเยเนอราลหลับแล้ว คน
ผู้ปลอมเปนผีนั้นได้แอบมาถอดเอาลูกกระสุนไปเก็บไว้
เสียหมด ครั้นท่านเยเนอราลยิงขึ้นไปก็เหลือแต่ดิน
ดังฝุ่น ๆ ไปเปล่า ๆ ไม่มีลูกจึงไม่เปนอันตรายแก่คน
ผู้ปลอมเปนผี ยิงไปที่ไรคนก็คว่างลูกกระสุนที่ถอดเอา
ไว้นั้นไปทุกคราว แล้วก็ขอโทษแลสรรเสริญความ
กล้าหาญของท่านเยเนอราลผู้นั้นเปนอันมาก
แลยังมีเรื่องที่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันต
มงคล ได้ทรงแต่งว่าถึงเรื่องผีหลอกซึ่งพระองค์ท่าน

ได้ถูกมาแล้ว แลได้พิจารณาเห็นแจ้งชัดว่ามิใช่ผี มิ
ถ้อยคำที่ท่านเรียงไว้ดังเราได้คัดมาลงต่อไว้ท้ายนี้ คือ
"เรื่องผีหลอกต่าง ๆ นี่น่าจะเป็นที่พิศวงอย่างยิ่ง
เพราะคนที่เชื่อว่าผีหลอกนั้นเป็นได้จริงก็มีอยู่เป็นอันมาก
แลผู้ที่เชื่อเหล่านี้บางคนก็เป็นคนมีบัญญาแลไม่หลงไหล
พ้นเพื่อนพอที่จะเชื่อฟังได้ แต่ผู้ซึ่งกล่าวว่าไม่มีไม่เป็น
ได้จริงก็มีมาก เป็นอันแย่งความจริงกันอยู่ฉนี้ ในการ
เรื่องนี้ถึงตัวข้าพเจ้าก็ได้สังเกตมานานอยู่แล้ว ก็ตัดสิน
ไม่ตกลง เพราะไม่เคยเห็นแน่ชัดว่าผีหลอกนั้นรูปร่าง
เป็นอย่างไรแน่ แต่ข้าพเจ้าได้เคยถูกเหตุที่เป็นที่หวาด
หวั่นอย่างยิ่งก็หลายครั้ง ๆ หนึ่งตั้งแต่ข้าพเจ้ายังอยู่
ที่บ้านบางยี่ขัน เวลาตกประมาณสองยามเศษ ข้าพเจ้า
เข้าไปนอนในห้องนอน ในเวลานั้นได้ยินเสียงแก๊ก ๆ
คล้าย ๆ กับเคาะฝาหยุดบ้างดังบ้าง แต่ขณะนั้นใจยัง
กล้าอยู่เพราะยังไม่ได้คิดถึงเรื่องผีหลอก แต่นอนนิ่งฟัง

อยู่เสียงนั้นก็ยิ่งร่ำไป จึงสงไสยว่าจะเปนขโมยเจาะฝา เพราะแต่ก่อนไม่เคยได้ยิน เกือบจะร้องขึ้นแต่กลับคิดได้ว่า ถ้าไม่ใช่ขโมยก็จะกลายเปนข้าไป ครั้นจะเปิดออกไปดูก็ไม่ไว้ใจเกรงจะมีอันตราย จึงอุบายทำเปนกระแอมเสียงนั้นก็พเอินหยุดไปครู่หนึ่งแล้วกลับดังอีก เพราะเหตุฉนั้นทำให้ข้าพเจ้าเชื่อใจแน่ว่าขโมยเจาะฝาแต่นอนกระแอมโต้ตอบกับเสียงแก็ก ๆ อยู่เกือบครึ่งชั่วโมง เสียงนั้นก็ไม่หยุดทีเดียว ข้าพเจ้าจึงได้คิดว่าเห็นจะเปนหนู แล้วลุกขึ้นเคาะพื้นไล่จนรอบเรือนเสียงนั้นก็ไม่หยุด แล้วจุดเทียนส่องดูตามซอกตู้เตียงจนทั่วก็ไม่เห็นอะไร จึงกลับคิดขึ้นได้ว่าจะเปนผีหลอกเปนแน่ ในขณะที่จิตรประวัติเช่นนั้น เกยาโลมาก็ชูชันซ่าไปทั้งสารพางค์กาย เกือบจะเดินต่อไปอีกไม่ได้ ต้องกลับมานอนซักผ้าคลุมนิ่งอยู่ แต่ยินใจนอนนึกเรื่องอื่น ๆ จนถึงสมบัติข้าก็ไม่หายกลัว ไม่ว่าเรื่องอะไรที่แกล้งคิด

เพื่อจะให้ใจสบายในขณะนั้นไม่ตลอดได้สักเรื่องหนึ่ง ได้
ต้นปลายหายได้ปลายต้นหาย ตั้งใจที่จะห้ามหูไม่ให้ฟัง
เสียงอันนั้นก็ไม่ฟัง จนไม่รู้ที่จะคิดอย่างไร ได้ยินแต่
เสียงนั้นกก้องขึ้นทุกที ครั้นจะออกไปเรียกคนก็คร้ามๆ
อยู่จะตโกนก็ไม่ได้ยิน เพราะเวลาดึกคนหลับหมดจะนิ่ง
อยู่ก็นอนไม่หลับ จึงคิดหักใจว่าจะเปนตายก็ลองเปิด
น่าต่างดูสักทีหนึ่ง รูปร่างผีจะเปนอย่างไรแน่ คิดแล้ว
แขงใจเปิดน่าต่างที่เคียงกับน่าต่างที่เสียงดังอยู่นั้น จุด
เทียนส่องออกไป เห็นเปนลำโตพุ่งเข้ามาตรงน่าต่าง
คล้ายกับหลังคนกัมศีศะชนเข้าที่ฝาเรือน ในเวลานั้นใจ
หายวาบราวกับศีศะหลุดไปจากกาย ไม่ทันจะดูให้ชัด
ว่ารูปร่างอย่างไรแน่ ก็หลบหน้าเข้ามายืนตลึงเปนครู่หนึ่ง
จึงได้สติคิดว่าควรจะให้รู้ชัดว่าอย่างไรแน่แล้ว ข้าพเจ้า
จึงเอาเทียนติดปลายไม้ยื่นออกไปส่องดูให้ใกล้ จึงได้
เห็นว่าใยตองคลออกมาใหม่ปลายใบระขอที่สับน่าต่างอยู่

ข้าพเจ้าจึงไปเยี่ยมน่าต่างนั้นหักใบตองให้พ้นไป เสียงนั้น
ก็หยุดไป อีกครั้งหนึ่งข้าพเจ้านอนอยู่ในเรือนแต่พื้น
ชั้นบนนั้นเปนที่ไว้พระพุทธรูปแลกระดูก เวลาดึกใกล้
สว่างได้ยินเสียงดังลั่นอยู่บนนั้นคล้าย ๆ พาร้อง เสียง
ดังกระเทือนไปนาน ๆ ข้าพเจ้าก็นึกไม่สบายใจ แต่
ชื่นใจนอนพังต่อไปได้ยินเสียงร้องจีด ๆ จึงได้ทราบว่า
ค้างคาวบินกระทบสังกะสีมุงหลังคา แต่เหตุเล็กน้อย
คือเงาแวบวาบก็เคยถูกหลายอย่าง มักจะเปนเพราะผ้า
ที่ตากไว้บนราวฤาเพลิงที่ลมพัดดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็น
ว่าธรรมดาผีหลอกนั้น คงมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเปนเหตุให้
เปนแต่ผู้ที่ถูกผีหลอกนั้น หาได้ทราบต้นเหตุว่าเปน
ด้วยอะไรไม่ ก็ชักเอาว่าผีหลอก ก็คำที่ว่าผี ๆ ตามที่
เข้าใจกันนั้นหลายอย่าง คือเกิดสำหรับโลกอย่างหนึ่ง
จะเปนสิ่งใดของคนที่สิ้นชีพแล้วแต่ไม่ใช่ซากศพอย่าง
หนึ่ง แต่ซากศพนั้นจัดเปนผีอีกอย่างหนึ่ง แลผีเหล่านี้

มีถ้าทางอย่างมนุษย์ฤๅออกจากมนุษย์ทั้งสิ้น ผีเสื้อ
ผีข้างผีโคผีกระบือฤๅผีสัตว์ต่าง ๆ นั้นไม่นับเข้าในส่วน
นี้เลย ผีในส่วนเหล่านี้แบ่งออกเปนสองพวก ๆ หนึ่ง
เปนชั้นดี คือเทวดานพเคราะห์อิไทโพธิบาทว์แลท
อยู่ตามต้นไม้ใหญ่แลเขาเรือนเล็ก ๆ ที่เรียกศาลเจ้า
ฤๅศาลพระภูมบ้างเปนต้นเหล่านี้ จัดเปนไม่หลอกได้
แต่ทำการสงเคราะห์ให้ดีแลลงโทษ ผีซึ่งหลอกกัน
นั้นว่ามาแต่ข้าบ้าง อย่างตามต้นกล้วยตานี ต้นฝรั่ง ต้น
ทับทิม มะกล่ำขาว ถั่วแปบ ถั่วคั่วนาง มะลอกอบ้าง
เที่ยวไปไม่มีที่อยู่บ้างเหล่านี้ก็ไม่มีพยานที่จะจัดว่าจริงได้
ถึงเทวดาที่เสวยอายุก็เหมือนกัน การที่ว่าเพราะพระ
เสารฤๅพระศุกรนั้นก็ไม่ชอบกล เพราะธรรมดามนุษย์
จะไม่มีทุกข์ฤๅศุขในรหว่างหลาย ๆ ปีนั้นเปนอันยาก
ที่ผีสิงฤๅลงท้าวต่าง ๆ ก็เปนการล่อลวงหาผลประโยชน์
ใส่ตนทั้งสิ้น จะถือเอาสิ่งใดว่าเปนพยานให้เห็นว่ามี

จริง ก็ไม่ได้สักอย่างหนึ่ง คำที่ว่าผี ๆ นี้ ปูเปนคำภูก ๆ สำหรับชัด พิเคราะห์ดูคล้าย ๆ กับคำที่ว่าซางโลหิต กระสายวาโย ลมเพลมพัด ฤาเคราะห์ดีแลร้ายนักเปนเครื่องชักเหมือนกัน ถึงกระนั้นใจของข้าพเจ้าก็ไม่อาจถือแน่ว่าผีไม่มีได้จริง ฤาจะละทิ้งความครั่นคร้ามเสียได้ เปนต้นว่าจะเข้าไปในที่ซึ่ง ๆ อย่างอุโบสถวัดพุทธัยสวรรย์ดังนี้ เมื่อจิตรคิดขึ้นมาถึงเรื่องผีหลอกก็ไม่อาจที่จะเข้าไปคนเดียวได้ เพราะฝ่ายการที่เชื่อผีฤาเทวดา ว่ามีจริงเล่าก็เชื่อกันมาแต่โบราณ แลตัดสินยังไม่ตกลงว่าจะมีจริงฤาไม่ได้ แต่ถ้าจะตัดสินโดยคำกลางฤาการที่จริงนั้น การที่ถือผีถือเทวดามีจริงนั้นเปนการผิด มีโทษ ๑๐ ประการ คืออายุย่อมเปนมรรคาของบุคคลจะพึงล่วงไป เมื่อถึงพระเสาร์เข้าเปนต้นก็มีความทุกข์ร้อน กลัวพระเสารไปก่อนเหตุที่จะมา ๑ ตัดความเพียรของตนคอยพระพุฒพระพฤหัศบดี

จะให้คุณ ๑ เสียทรัพย์บวงบนอันเปนการเสียเปล่าไม่มีประโยชน์ ๑ มีกิจธุระในทางเปลี่ยวไปไม่ได้ ๑ อยู่คนเดียวไม่ได้ ๑ นอนไม่หลับ ๑ ถ้าใจขลาดเมื่อผีหลอกมักเจ็บไข้ ๑ เปนช่องให้คนชั่วมิมดท้าวฤๅหมอพูดหลอกลวงเอาทรัพย์ไปได้ ๑ ปราศจากความระวังทรัพย์สมบัติของตนด้วยความกลัว ๑ เปนช่องให้โจรแปลกปลอมทำร้าย ๑ โทษทั้ง ๑๐ ประการนี้ จะเกิดแก่ผู้เชื่อผีเทวดามีจริง เปนไปได้จริงสักหย่างหนึ่งเปนแท้ การที่ถือว่าผีฤๅเทวดาไม่มีจริงไม่เปนได้จริงนั้นเปนการชอบเพราะมีคุณปราศจากโทษ ๑๐ ประการดังพรรณามาฉนี้

ในถ้อยคำที่พระองค์เจ้าไชยันตมงคลทรงเรียบเรียงนี้ก็เปนพยานสำคัญที่ให้เห็นได้ว่าการพิจารณาให้ลเอียดแล้วคงรู้ได้ชัดว่าเหตุที่ผีหลอกนั้น มิใช่ผีเช่นคนเปนอันมากเชื่อถือกลัวเกรงนั้นเลย แลท่านได้ทรงชี้แจง

คุณแลโทษไว้โดยย่อพอเปนการเบาแรง เราไม่ต้องอธิบายมากนัก ความเห็นก็ร่วมกันกับเราที่พรรณามาแต่ต้นแล้ว เล่ามาในเรื่องผีหลอกนี้ก็มากแล้ว เราได้ค้นคว้าหาความจริงที่จะจับตัวผีให้เห็นว่าผีหลอกจริงนั้นมาช้านานแล้วก็ได้ความจริงครั้งหนึ่ง ที่ได้เล่ามาข้างต้นเห็นชัดว่าความที่ว่าผีหลอกเกิดแต่ผู้ที่ไม่มีวิจารณอย่าง ๑ คนที่เชื่อถือคำบุราณมั่นในคำบอกเล่ามาแต่เล็กอย่าง ๑ คนขลาดเขลาอย่าง ๑ เปนแน่แล้ว เราจึงได้สืบหาหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องผี ก็ได้พบเรื่องราวท่านเยเนอราลที่กล่าผีเรื่อง ๑ เรื่องที่พระองค์เจ้าไชยันต์ทรงเรียบเรียงไว้ ๑ มาสาธกไว้เปนพยานก็เห็นว่าพอที่จะให้คนหนุ่มพิจารณาสอบสวน แลเมื่อมีเหตุที่เรียกว่าผีหลอกเกิดประสบกับตัวเข้าจะได้ตริตรองไต่สวนดังเรื่องที่กล่าวมานี้ จะได้ไม่เปนคนขลาดเขลาฤๅถือแต่ถ้อยคำเล่าบอกอย่างเดียว

เราไม่ได้คัดค้านคำยุราณ ฤๅติเตียนคนที่ได้พบ
ผีหลอกว่าเปนการไม่จริงทีเดียว เปนแต่เราได้ทราบ
ความเรื่องผีมีฤทธิมีเดชนั้นมากมายนัก ส่วนผู้ที่ว่าผี
ไม่มีไม่จริงนั้นเราก็ได้รู้เนือง ๆ เมื่อแรกเราก็เปนคน
กลัวผีมากที่สุด แต่เรือนที่อยู่มีรูสักเท่าผลส้มเกลี้ยง
กลางคืนก็กลัวผีมันจะลอดรูนั้นมา ครั้นเมื่อเราได้ทราบ
ในถ้อยคำคัดค้านเรื่องผีไม่มีนั้นเนือง ๆ เข้า จึงค่อยมี
ใจกล้าที่จะสืบสวนแลจับผีหลอกให้ได้ แต่นั้นมาเราได้
อุสาห์ที่จะพบผีหลอกก็ไม่ปรากฏเลยสักครั้งหนึ่ง ว่าผี
หลอกอย่างไร เมื่อมีเหตุที่เรียกว่าผีหลอกทำให้เรา
ตกใจในทีแรกแล้วครั้งใด เราก็ได้ยังใจที่จะตรวจให้รู้
แน่ทุกทีตรวจเข้าก็ได้ความว่า เปนเพราะไม่พิจารณา
เห็นอะไรแวบวาบก็ตกใจวิ่งมาเสียแล้วก็ลงว่าผีเท่านั้น
ถ้าพิจารณาเข้าก็เห็นได้ชัดว่า เปนด้วยสิ่งนั้นสิ่งนี้หาใช่
ผีไม่ ด้วยอำนาจความที่เราไม่ได้เคยพบผี แลความ

ตริตรองหาทางมาของผีไม่ได้ แลเราได้เห็นถ้อยคำของนักปราชญ์ ได้ตกแต่งในเรื่องผีหลอกนี้มากเข้าเราจึงไม่กลัวผีไม่เชื่อผี แลจึงขอให้คนทั้งปวงพิจารณาก่อนจึงกลัว

ผีอำอีกอย่าง ๑ มักมีคนพูดกันชุกชุมว่าถ้าไปนอนที่ใดที่ไม่เคยนอนฤาตามศาลาวัดก็ดี มักมีผีอำคือเมื่อขวนจะหลับลง เห็นเปนคนขึ้นนั่งทับน่าอกบ้างเหยียบไว้บ้างผู้ถูกนั้นร้องไม่ใคร่จะออกเปนแต่อุอะ ๆ อยู่ดังนี้ ถ้าร้องเสียงดังออกมาได้แล้วก็หาย คนเปนอันมากพูดเล่ากันต่อ ๆ มา บางทีข้าพเจ้าก็เคยเห็นคนเปนเช่นนั้นแต่ก็ไม่ได้สังเกตว่าเขาทำอย่างไรจึงต้องเปนเช่นนั้น บางจำพวกก็ว่าเปนเพราะลมเพราะเลือด แต่ถึงรู้แล้วว่าเปนเพราะลมก็ดี ก็ยังเรียกประเภทที่เปนอย่างนั้นว่าผีอำอีกคนที่เชื่อมากกว่าคนไม่เชื่อเหมือนผีหลอกเหมือนกัน เพราะผลมันมาจากผีหลอกอีก ยังนี้ข้าพเจ้าจะเล่าถึง

ตัวข้าพเจ้าทถูกอย่างนั้น เมื่อปีวอกฉศก ๑๒๔๖ ข้าพเจ้าขึ้นไปตามเสด็จพระราชดำเนินบางปอินในรดน้ำ ข้าพเจ้าได้ไปพักอยู่ที่สภาคารราชประยูร ซึ่งแต่ก่อนเปนที่อยู่ของเจ้านายที่ไปตามเสด็จในห้องที่ข้าพเจ้าอยู่นั้นไม่สู้กว้างแลสูงนัก วันหนึ่งข้าพเจ้ามีราชการต้องเขียนหนังสืออยู่จน ๓ ยามครึ่งเมื่อเสร็จแล้วก็หาวนอนเต็มที่แลร้อนด้วย ข้าพเจ้าขึ้นนอนบนเตียงไม่มีมุ้ง ที่น่าเตียงมีบ่าวผู้ชายนอนอยู่คนหนึ่ง ข้าพเจ้าร้อนนักจึงเบิดน่าต่างไว้บานหนึ่งตรงหัวนอนข้าพเจ้า แลข้าพเจ้าเปนคนไม่ชอบนอนที่สว่าง เห็นแสงไฟจึงบอกให้บ่าวดับไฟเสีย เมื่อจะหลับนั้นได้นึกกลัวขึ้นในใจว่า เบิดน่าต่างทิ้งไว้เช่นนี้ถ้าใครฤาอะไรมันบินขึ้นมาจะทำอย่างไร แต่ความง่วงมากก็ไม่ได้ทำอะไรต่อไปพลิกตัวแล้วหลับเคลิ้มไป พอเคลิ้มลงก็เห็นด้วยใจคล้าย ๆ กับฝันแต่ยังไม่หลับจริง ๆ

ที่เห็นนั้นเห็นคนแก่ ๆ ล่ำ ๆ ดำผมหงอกย่นลงมาจากเพดาน ลงตามเสาเตียงที่ข้าพเจ้านอนโดยรวดเร็ว แล้วนั่งทับอกข้าพเจ้าที่เดียว ในทันใดนั้นข้าพเจ้าตื่นกลาย ๆ แต่หายใจไม่ออก ขัดอกขัดใจจะร้องเรียกใครก็ไม่ได้ สักครู่หนึ่งร้องเรียกชื่อย่าวที่นอนน่าเตียงออกมาได้ด้วยเสียงอันดังเท่านั้นแล้ว รูปที่ปรากฏก็หายไป ย่าวข้าพเจ้าตื่นขึ้น ข้าพเจ้าได้รู้สึกว่าข้าพเจ้าได้นอนทับแขนข้างหนึ่งจนเป็นเหน็บ จึงได้รู้ว่าผีอำอย่างนี้เอง เป็นเหตุเพราะทับแขนทับขาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่โลหิตเดินไม่ได้ทั่วตัวจึงเป็นเช่นนี้เป็นแน่ แต่ในเวลานั้นก็เลยพาใจข้าพเจ้าไม่สบายกลายเป็นกลัวขโมย ฤาผีไม่แน่ต่อไปจนเบิดน่าต่างไว้ไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ได้หักใจอยู่เป็นช้านานจึงปรกติได้ด้วยความที่เลือดเดินไม่ปรกติ

ความที่มนุษย์ทั้งหลายมีความหวาดหวั่นกลัวผีนั้นไม่ใคร่จะขาดสันดานอยู่ด้วยกันแทบทั้งนั้น บางทีคนที่รู้แล้ว

ว่าผีไม่มีไม่ทำอันใดได้ก็ยังอยู่ข้างหวาดหวั่นไปในที่มืด ๆ เปลี่ยวอย่างเช่นที่พระองค์เจ้าไชยันต์ ท่านได้กล่าวไว้ว่าอุโบสถวัดพุทไธยสวรรค์เป็นต้น เป็นที่น่ากลัวไม่อาจจะเข้าไปได้นั้นเพราะเหตุใดเล่า ก็อาไศรยเหตุที่ผู้ใหญ่ของเราเองได้เล่าเรื่องราวผีหลอกผีมฤทธิเดช ให้เราได้ฟังมาตั้งแต่จำความได้ฤๅรู้ภาษาคนมาก็เคยได้ยินได้ฟังเคยกลัวเกรงมาช้านานนับด้วยยกคงไม่ต่ำกว่า ๑๕ ปี ๑๖ ปีเป็นอย่างน้อย ส่วนเรื่องที่ว่าด้วยผี ไม่มีฤาไม่สามารถจะทำอันใด แก่เราได้นั้นคงจะได้พบได้ยินได้ฟังเมื่อเวลาที่เข้าเล่าเรียนรู้หนังสือมาก ๆ ฤาเมื่อเวลาได้บวชพระในเมื่ออายุ ๒๐ ปี แล้วฤาต่ำกว่าบ้าง คงเป็นเคยได้ยินคำว่าผีมีมากกว่าผีไม่มี ถึงเมื่อเราได้รู้ฤาได้อ่านเรื่องผีไม่มีนั้นแล้ว ฤาได้พบเหตุที่เรียกว่าผีหลอกแลเราได้สอบสวนได้ความว่ามิใช่ผีนั้นแล้วก็ดี ก็ยังได้ฟังถ้อยคำของคนบางคนที่มิใช่เป็นบ้าเสียสติฤาหลงไหล

ฤๅกลัวเกินไปฤาเปนคนพูดปดนั้นยังเล่ายินยันว่าผีหลอก
ตัวอย่างนั้น ๆ ได้ฟังอยู่เนือง ๆ เพราะเหตุทั้งปวงที่ว่า
แล้วมันอบรมบ่ญญาความคิดให้เกิดกังขาวิตกขึ้นโดยง่าย
เมื่อมีเหตุที่จะต้องไปที่มืดเปลี่ยวก็ดี ไปบ้าช้ากลางคืน
ก็ดี บางทีจิตรที่เชื่อผีมาแต่เดิมผุดขึ้นความสดุ้งหวาด
เสียวก็ครอบงำทันทีทีเดียว ฤาเปนความสงไสยว่าคำ
ที่ว่าผีมีนพดกันมากนักจะมีจริงฤาไม่หนอ แต่คิดเท่านี้
ก็เกิดความกังขาวิตกขึ้นไม่สามารถจะไป ฤาจะนิ่งอยู่ใน
ที่อันมืดแลเปลี่ยวได้แล้ว ต้องหาเลศอุบายในความที่
ว่าผีไม่มีฤากิจศุขทุกข์อันแรงกล้าอันใดอันหนึ่ง มาหัก
ห้ามจิตรดวงนั้น จึงสามารถที่จะอยู่ฤาไปมาในที่ดัง
กล่าวแล้วนั้นได้ ความอบรมสันดานเปนการสาคัญอย่าง
ยิ่งจึงทำให้คนบางคนมีความสดุ้ง ในการบางครั้งบาง
คราวมิใคร่จะเว้นตัว แต่ถ้ารวบรวมเข้าแล้วคนที่เชื่อถือ
ผีนั้น มากกว่าคนที่ไม่ถือไม่เชื่อหลายเท่า คือคน

ที่ได้เล่าเรียนทางปุราณข้างขรัว ๆ เถร ๆ พวกหนึ่ง พวกที่ไม่ได้เล่าเรียนอันใดเลยพวกหนึ่ง คงเชื่อผีทั้งสิ้น พวกที่ได้เล่าเรียนแต่อาจารย์ที่มีความดำริห์ตริตรองมาก ๆ พวกหนึ่ง คนที่เปนผู้ค้นคว้าหาสิ่งที่จริงแท้โดยปัญญาของคนพวกหนึ่ง นี้แลจะไม่เชื่อผี แต่ถึงอย่างนั้นก็คงมีผู้ที่ตัดสินเด็จขาดสักส่วนหนึ่ง เปนพวกที่สงไสยไม่แน่อยู่สักสองฤาสามส่วน เท่านี้ก็พอแลเห็นได้ว่าคนที่ไม่กลัวไม่เชื่อเพราะความตริตรองนั้นคงมีน้อยกว่าคนที่เชื่อฤาสงไสยหลายสิบเท่า เพราะคนที่ไม่ได้เล่าเรียนอันใดนั้นมันมีอยู่เปนพวกใหญ่ เปนพ่นเมืองแลเปนผู้อบรมสั่งสอนในการผีมาทุกคนมา แลคนที่เปนคนเลอียดมีวิจารณถ้วนถี่ทุกสิ่งนั้นน้อย คนที่หลงเชื่อคำคนเปนอันมาก แลคนมักง่ายนั้นมีมากหลายเท่า ในการเรื่องผีหลอกนี้เปนอย่างไร ๆ ก็ดี ถ้าจะให้ชอบให้ควรแล้วอย่ามักง่ายเกินไป ๑ อย่ากลัวเกินไป ๑ อย่าเชื่อคน

นัก ๑ เห็นอันใดก็พิจารณาให้ลเอียด ๑ ข่มใจตัวให้คิดช้า ๆ ๑ แล้วคงเห็นได้ว่าความจริงความเท็จอย่างไร แลจะไม่เสียประโยชน์ ๑๐ ประการที่พระองค์เจ้าไชยันต์มงคลกล่าวไว้นั้นด้วย เราเห็นว่าบางทีจะมีประโยชน์มากกว่าประโยชน์ ๑๐ ประการนั้นอีก

ผีพรายผีภูตที่ว่าเกิดมาแต่ผีตายเลว ๆ ซึ่งเรียกผีตายโหงอย่าง ๑ ผีป่อยอย่าง ๑ ว่ามีฤทธิ์เดชมากมายถึงกับทำลายชีวิตรแลกลับความคิดมนุษย์ คือที่รักให้เกลียดกลับเกลียดให้รักได้ก็มี แต่ผีอย่างนี้ว่าเป็นไปเพราะอำนาจมนุษย์ผู้ที่เลี้ยงด้วยกลวิเวทมนต์ผู้เป็นเจ้าของ จึงทำร้ายทำฤทธิ์กับคนอื่น บางทีญาติของผู้ที่ผีมาสิงมาทำร้ายรู้ก็ไปหาครูหาหมอที่มีวิชาอย่างนั้น มาแก้มารักษา แล้วเอาผีนั้นไปถ่วงสมมุตกันว่าตายคือตายจากผีอีกทีหนึ่ง ฤๅบางทีก็ให้กลับไปทำร้ายเจ้าของเดิมได้ก็มี บางทีเจ้าของเดิมกลับให้ผีตัวอื่นที่แรงร้าย

ยิ่งขึ้นไปนั้น กลับมารบหมออีกใครมีวิชามากเปนชนะ ใช้ผีมารบกันราวกะทหารดังนี้ มีชุกชุมในหมู่คนบราณ ฤาชาวสวนชาววัด ๆ เถร ๆ แต่ไม่ใคร่เหมือนเรื่องผีหลอก ยังหาคนที่เปนปานกลางฤาไม่เชื่อได้มากอยู่ ผีพรายผีภูตน มักมีหมอเถร ๆ ถือวิชาคาถาเศกเข้านั้นเล่นอุตริไปตัดเอาศีรษะกระโหลกฤาผม ฤาลนเอาน้ำมันจากผีที่ตายเร็ว ๆ ประจุขัน ที่เรียกว่าตายโหง คือ ตกต้นไม้ตายอย่าง ๑ ผู้หญิงออกลูกตายอย่าง ๑ ผูกคอตาย ๑ กินยาตาย ๑ กุมารที่ตายในท้องแม่ฤาที่ออกมาตาย ๑ ผีเช่นนี้เอามาเลี้ยงเศกเข้าคาถาวิชาต่าง ๆ แต่ผีที่ต้องราชทัณฑ์ประหารชีวิตร์ ฤาถูกใครฆ่าตาย ฤาเปนโรคประจุขันอหิวาตกโรคเปนต้นก็เรียกว่าตายโหง แต่ตายอย่างนี้ว่าไม่แรง ไม่เอามาเลี้ยง การที่เอามาเลี้ยงนี้ จำเดิมแต่เลี้ยงมาก็เปนส่วนทุจริตกรรม ไม่เปนกุศล คือ ต้องไปฉกลักซากศพเหล่านี้

ซึ่งเจ้าของหวงแหนโดยมาก แลเมื่อเลยงอยู่นั้นก็มี
แต่ว่าไม่ชอบใคร ก็ใช้ไปทำร้ายไปเข้าไปทรง บางที
แกล้งปล่อยไป แล้วให้เขามาหาตัวไปแก้บ้าง ทรัพ
สินบนทำให้ผัวร้างเมียๆอย่าผัว ตามแต่จะมีเหตุล้วนแต่
ส่วนอกุศลจิตร์เจตนาทั้งสิ้น แต่ที่เราว่านี้ ใช่ว่าเราจะเชื่อ
ว่าอำนาจผิเปนไปได้นั้นหาไม่ ถึงผิจะเปนได้ก็ดีไม่ได้ก็ดี
ผู้ทำผู้เลยงมีโทษอันหนัก ในจิตร์เกิดแต่ทุจริตอย่าง
เดียวเท่านั้น ผิปอยนั้นมาแต่ทางลาวพุงขาวเขมรข่า จะ
มีวิธีอย่างไรเราไม่รู้ แต่ก็คงเลยงผิเหมือนกัน ปอย
นั้นว่ายัดเข้าท้องทำให้ตายแลเลยงเปนมรฎกต่อ ๆ กัน
ด้วย ผิทั้ง ๒ อย่างที่ว่านี้ ข้าพเจ้าไม่เชื่อถือเปนอันขาด
เพราะเหตุว่าธรรมดาสัตว์ที่ดับจิตร์จุติภพแล้ว ถ้ากล่าว
ตามบุราณสุภาสิตว่าย่อมปฏิสนธิ ทางที่ว่าปฏิสนธินั้น
ก็ว่าหลายอย่าง คือ สวรรค์ มนุษย์ ดิรัจฉาน นรกเปรต
อสุรกาย ถึง ๕ สถาน ก็เหตุไฉนชนเราดับจิตร์ทำลาย

ชีวิตรแล้วก็เรียกผี ๆ ไปหมด แล้วผีนั้นก็ไม่รู้ว่าจะเปน
ทางคติด้วยฤาไม่ว่าชัด แลมีผู้ยืนยันว่าตายเปนผีทั้ง
สิ้นนั้นเลย ก็การที่คนเรามีทางคติภพเปนหลายทาง
เช่นนี้แล้ว เหตุไรใครตายลงคน ๑ ก็กลัวกันเพราะไป
เปนผี แลผู้ที่เลี้ยงผีก็ไปเอาของสิ่งนั้น ๆ ในร่างกาย
มาเลี้ยงว่าเปนผี ใครบอกให้เล่า ว่าผู้นั้นไม่ได้ไปสวรรค์
ไม่ได้ตกนรก ไม่ได้เกิดเปนมนุษย์ เปนดิรัจฉาน เปน
เปรตอสุรกาย เมื่อรู้ไม่ได้เช่นนี้แล้ว ไปเอามาเลี้ยง
ก็ดี ฤากลัวก็ดี ฉวยว่ามันไปเกิดเปนเทวดาในสวรรค์
ฤาในสถานต่าง ๆ ซึ่งคนทั้งปวงเชื่อว่าเทวดาให้โทษ
ได้นั้นจะมีมีความโกรธเคืองว่าหมิ่นประมาท จะไม่ลง
โทษผู้นั้นฤา ฤาไปเกิดเปนมนุษย์ดิรัจฉานแล้ว การ
ที่ทำไปนั้นจะขลังจะเปนไปได้ตามปรารถนาฤาจะมีบ่วยการ
ฤา ก็ถ้าไปเกิดเปนสัตว์นรกเปนเปรต ซึ่งมีนายเนริยบาล
รักษาควบคุมนั้นจะมาอยู่กับผู้เลี้ยงได้ฤา เขาจะไม่เอา

ไปทำโทษตามกรรมกิเลศฤา ฤาว่าถ้าคนตาย โห้ง
อย่างที่เลียงกันนั้นไม่สามารถจะไปเกิดเปนเทวดา มนุษย์
ดิรัจฉาน เปรตนรกได้ ถ้าเช่นนั้น ก็เปนน่าสงสาร
แก่คนพวกที่เจ็บตายในโรคที่เรียกว่า ตายโห้งนั้นอยู่
บ้าง เพราะว่าไม่ได้มีความผิดอันใดเลยในการที่ออกลูก
ฤาตกต้นไม้ตายนั้นเปนไปตามโรคของตน ฤาความ
พลาดพลั้งเท่านั้น จะต้องตัดมัคผลคติอุบัติที่เปนสุข
ยิ่งกว่าคนที่ทำกรรมอันหนักนั้นอีก แต่ก็ยังดีกว่าคนเรา
อีกอย่างหนึ่ง คือห้ามอย่ายมุข ไม่ตกนรกได้เหมือน
ผู้ที่สำเร็จมัคผลอันดี ถ้ารู้เช่นนั้นแล้วทำกรรมอันหนัก
แต่ในมนุษย์แล้ว เมื่อเจ็บไข้อันใดที่จะไม่หายก็พาล
กินยาตายให้เปนตายโหงเสีย จะได้ไม่ตกนรกทนความ
ยากอย่างยิ่งนั้นดีกว่า การที่ว่ามาทั้งปวงนี้เพื่อจะให้เห็น
ว่าคำบุราณคติโบราณที่โง่ ๆ เลียงกันเอง ไม่ควรที่เรา
จะเชื่อฟังในการเลียงผีนั้นเลย ที่ว่าข้างต้นนี้ว่าตามคำว่า
คนตายแล้วเกิดตามโบราณาจารย์กล่าวต่อ ๆ มา

บัดนี้จะว่าตามธาตุตามขันธิกอย่างหนึ่ง คือคำ
นักปราชญ์ย่อมกล่าวว่าสังขารแห่งเรานั้น ย่อมประชุม
แต่งร่างกายล้วนแล้วด้วยธาตุทั้ง ๔ คือปถวีธาตุ ๒๐ มี
ผม ขน เล็บ พัน หนัง เนื้อ กระดูก ตับไต เปนต้น
อาโปธาตุ ๑๒ คือ โลหิต เสมหะ หนอง เหื่อ ไคล
น้ำลาย น้ำมูต เปนต้น เตโชธาตุ ๔ สันตัปปัคคิ
ปริทัยหัคคิ ปรินามัคคิ ชรันคิ เปนต้น วาโยธาตุ ๖
คือ อัสสาสวาต ปัสสาสวาต เปนต้น ทั้งปวงนี้เปน
ส่วนธาตุทั้ง ๔ ประชุมกันแล้วแบ่ง ๕ กอง คือ รูปขันธิ
ได้แก่ส่วนที่ฉิบหายไปเพราะเย็นร้อนฤาสีสันวรรณ คือ
ผม ขน เล็บ พัน หนัง ทั้งปวงเหล่านี้ รูป เวทนาขันธิ
คือ ศุขกายสบายจิตร ไม่สบายกายแลจิตร อุเบกขา
กลาง ๆ ไม่ใช่ทุกขฤาศุข ส่วนนี้เวทนา สัญญาขันธิ
คือ ความเสวยอารมณ์ จำได้ จำไว้ จำรูปเสียง กลิ่น
รศ สัมผัส อารมณ์ที่รู้ด้วยใจความจำรูป สีเขียว ขาว

แดง ดำ กำหนดเวลาเวทนา สุข ทุกข อุเบกขา จำได้ทั้งปวงนี้คือสัญญา สิ่งที่ปรุงใจเกิดขึ้นในจิตร ทั้งดี ทั้งชั่ว ทั้งกลาง ๆ ที่เกิดในจิตร ชื่อว่าสังขาร วิญญาณ ขันธ ส่วนที่รู้สึกในจักษุ หู ขมุก ชิวหา กาย ใจ นี้ชื่อวิญญาณ รวมเปน ๕ กอง แต่รูปนั้นคงรูป ๑ แต่อีก ๔ นั้น คือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ เปนแต่นาม จึงเรียกว่ารูป ๑ นาม ๑ ก็เมื่อคนเราถึงคราวที่จะตายแล้ว เกิดความเจ็บไข้ โรคภัยเบียดเบียนจนสังขารรูปจะทรงสิ่งที่บ่จะปรุงให้ประชุมกันอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็ดี ฤาถูกสิ่งที่จะแยกเอาธาตุนั้นยกขึ้นเข้ากองดี ฤาถูกอาญาใด ๆ ที่ทำให้ตายโดยเร็วพลันก็ดี รูปที่แลเห็นว่าธาตุทั้งสี่ประสมอยู่นั้น ไม่สามารถจะทนอยู่ต่อไปได้ ก็อันตระธาน รูปก็แตกไป ส่วนนาม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ดับแตกตามรูปโดยลำดับลง ไม่มีความเวทนา ความรู้สึกอันใดแล้ว ธาตุดินน้ำลมไฟ

ทำลายไป ดินก็ไปตามดิน น้ำก็ไปตามน้ำ ลมก็ไปสู่ลม ไฟก็เข้าสู่ไฟ ดังนี้แล้วธรรมชาติอันใดเล่าที่จะเปนผี กระดูก ผม น้ำมัน ที่ผู้เลี้ยงผีทั้งหลายไปตัดไปลนมาจากซากศพของคนที่รูปแตก นามดับนับว่าตายนั้นก็ล้วนแต่สิ่งที่จะต้องเปนดิน ฤาน้ำ เพราะของที่กล่าวทั้ง ๓ อย่างเปนธรรมชาติดินแลน้ำแล้ว ความรู้สึกก็ไม่มี ความจำได้จำไว้ก็ไม่มี เวทนาทั้งสามก็ไม่มี สิ่งนั้นจะสามารถมีฤทธิมีเดชได้ด้วยเหตุใด เราไม่รู้ว่าจะถือเอาว่าสิ่งใดอันใดจะมาเปนผี เพราะได้พิจารณาตามคำสั่งสอนของนักปราชญ์ในพุทธสาสนาว่าด้วยธาตุทั้ง ๔ ขันธทั้ง ๕ แตกทำลายนั้นโดยลเอียดแล้ว ยังไม่เห็นมีสิ่งไรจะไปบังเกิดเปนผีฤาเปนอันใดได้ เพราะการที่ว่าด้วยธาตุแลขันธนี้ก็เปนทางที่แยกโดยลเอียดควรจะเชื่อฟังได้แล้ว จึงเปนการตกลงมิได้ว่าผีจะเกิดด้วยอันใดได้

ส่วนผีมดตัวนั้น ก็รูปที่แตกจากนามธรรมแล้ว กล่าวคือคนที่ขาดลมหายใจนั้น คนทั้งปวงเรียกผีทั้งสิ้น ผีอย่างนี้ไม่ใคร่จะมีเหตุอย่างอื่นนอกจากความเกลียด แต่ก็ยังมีกลัวอีกหน่อยหนึ่ง กลัวนั้นก็มิใช่กลัวรูปอันนั้นอย่างเดียว แฝงไปในการกลัวหลอก เพราะถือว่าคนนั้นไม่เปนคนแล้วเปนผีผิดกับชาติตน คือเปนผีไม่เห็นตัวนั้นเอง แต่การอย่างนี้มักจะเปนแต่ผู้หญิงโดยมาก ผู้ชายก็มีบ้าง แต่ที่เปนคนขลาด ถ้าจะว่าไปแล้วก็ดูเกินไปในความคิดคนเหล่านั้น

เรื่องผีทั้งปวงนี้เรามีความปรารถนา แต่ที่จะหาความจริงให้ได้ จึงได้คิดสืบสวนค้นคว้าไป มิได้มีทิฐิที่จะโต้ทานถ้อยคำเรื่องผีว่าไม่จริงนั้นหามิได้ เราประสงค์จะเอาความจริงโดยยุติธรรมอย่างเดียว แต่ไม่ปรากฏว่าผีมีจริงฤาพบผีจริงเลยสักครั้งหนึ่งคราวเดียว เราจึงตกแต่งเรียบเรียงตามที่เราได้พบเห็นได้ยินได้ฟังไว้ เพื่อ

ให้เปนทางดำริห์ตริตรองของคนหนุ่ม ๆ เปนเครื่องเกื้อกูลบ่ญญาที่จะดำริห์ค้นคว้าเอาความจริงต่อไป ผู้ใดอ่านหนังสือนี้เห็นประการใดขงสิบสวนเอาความจริง ความที่ชอบที่ควรต่อไปเทอญ ๆะ